

Drago ŽUPARIĆ

DIJALOZI U KNJIZI O TOBIJI*

Sažetak

Knjiga o Tobiji, smještena u Povijesne spise Staroga zavjeta, jedna je od knjiga koja je impregnirana vrlo autentičnom židovskom religioznošću. Iako događaji vjerojatno nisu povijesni u pravom smislu riječi, podloga im zasigurno jest. Vjera Izraela od koje polazi autor knjige, kao i dubina obiteljskih osjećaja o kojima govori, na neki način anticipiraju onaj «osjećati» kršćanski. Djelo, prožeto osjećajem providnosti, u nama daje naslutiti ideju očinstva jednoga Boga, koji preuzima brigu za čovjeka i uvijek odgovara na njegov zaziv.

U ovom članku je posvećena pozornost dijalogima, kojima Knjiga o Tobiji obiluje. U prvom (kraćem) dijelu autor daje općenite informacije o spomenutoj knjizi kao što su: književna vrsta, pisac, vrijeme nastanka, tekstovi, kanonicitet itd., a na temelju grčkoga teksta, i to tzv. GII recenzije, u drugom dijelu članka ulazi u analizu dijaloga, posebno tri odabrana iz kruga Tobitove i Sarine obitelji. Autor se također dotakao književne kritike dijaloga u knjizi, fragmenata profane literature koji su vidljivi u tekstu, te završava s karakterizacijom likova protagonista.

Uvod

Knjiga o Tobiji, koja pripada povijesnim spisima Staroga zavjeta, zbog svojih napetih i uzbudljivih primjera iz života veoma je zastupljena u nagovorima, propovijedima, katehezi i sl. Riječ je o romanu koji se može pročitati za pola sata. Napeto i zorno pripovijedanje o povijesti jedne židovske obitelji koja je doživjela progonstvo u Asiriju nakon propasti Sjevernog kraljevstva 722. pr. Kr. često daje poticaj pučkom tumačenju teksta i inspiraciji umjetnika.

*Ova knjiga do nas dospjela je na grčkom jeziku. Naime, sv. Jeronim, prevoditelj *Vulgate*, imao je pred sobom originalni tekst (hebrejski ili*

* Ovo je tekst neznatno izmijenjenog diplomskoga rada predloženog na Filozofskom fakultetu u Zadru (sada već promaknutog u Sveučilište), odsjeka za Klasičnu filologiju, dana 31. siječnja 2003.

aramijski, na što upućuju Kumranski spisi), a mi danas nismo sigurni da posjedujemo originalne rukopise, nego grčki tekst kao najstariji imamo sačuvan u *Septuaginti*. To što danas imamo grčki tekst knjige *Tob* smatrao sam dostatnom podlogom pristupiti toj knjizi kao književnom djelu.

Odlučio sam se za sljedeći naslov svojega rada: *Dijalozi u Knjizi o Tobiji*. Zašto? Već otprije mi je bilo poznato da knjiga obiluje brojnim dijalozima koji su veoma živi. Stoga dijalog, kao jedan od izražajnih oblika pisca, može se promatrati s literarnog vidika pa sam se ovim radom htio nešto više posvetiti tom predmetu i analizirati barem neke od njih. Tekstualnu podlogu grčkoga teksta preuzeo sam iz knjige *Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum, Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum, vol. VIII, 5, Tobit*, edidit Robert Hanhart, Göttingen - Vandenhoeck & Ruprecht 1983. Napominjem da sam za ovaj rad također koristio *Jeruzalemsku Bibliju (JB)* u izdanju Kršćanske sadašnjosti, Zagreb 1994., dok sam za analizu odabranih dijaloga koristio isključivo tzv. G^{II} recenziju grčkoga teksta koju je preuzela i *JB*, za razliku od G^I koja je nešto kraća verzija. Stoga ću u ovome radu voditi računa o bitnim razlikama među recenzijama.

Ovaj sam rad osmislio u dva dijela. Da bismo stekli što bolji uvid o kakvom je književnom djelu riječ, smatrao sam prikladnim u prvom dijelu obraditi teme koje govore općenito o knjizi kao što su: pisac, vrijeme, mjesto, književna vrsta, tekstovi, kanonicitet knjige, poruka i sl. Ovaj dio je količinski kraći u odnosu na drugi koji obrađuje temu samoga dijaloga. U drugom dijelu tabelarno sam prikazao dijaloške dijelove u čitavoj knjizi, te nakon toga analizirao tri odabrana dijaloga od kojih su dva iz kruga Tobitove obitelji, a jedan iz kruga Sarine obitelji. U jednoj od tema drugoga dijela obradio sam fragmente profane literature u tekstovima gdje likovi razgovaraju. Posljednja dva naslova obuhvaćaju literarnu kritiku teksta u dijaloškim dijelovima, i karakterizaciju likova.

I. Knjiga o Tobiji – općenito

I.I. Naslov

Grčki tekst nosi naslov Τωβίτ¹ ili Τωβειθ, što ga ima Sinajski (S) kodeks, a što je prijevod hebrejske riječi *tôbî* (tekstovi pronađeni u Qum-

¹ Obadvije verzije (G^I i G^{II}) započinju izrazima tipično semitskim Βίβλος λόγων Τωβίθ (ili Τωβίτ što ga ima G^I verzija), *Liber sermonum*, što znači da ova knjiga želi govoriti o povijesti Tobitovoj.

ranu) i doslovno znači: *moja dobrota*. Riječ *dobrota* je zapravo skraćena teoforičkog imena *tôbîjah*, što znači *Jahve je dobar*. Korijen imena Tobit i Tobija je isti - izraz *tôb*, što označava «dobro» i «lijepo», koje objedinjuje u sebi i moralno i estetsko. Dakle, pred nama je knjiga koja veliča dobro - lijepo, odnosno pravednost kao izvor sreće. Ovim naslovom označava se protagonist priče Tobit, za razliku od Tobije sina njegova. Hrvatski prijevod knjige o Tobiji (*Tob*) u izdanju Kršćanske sadašnjosti nosi naslov *Tobija* - sin Tobitov.

1.2. Pregled sadržaja

Već prvi reci knjige *Tob* najavljuju kako se radi o povijesti Tobita, jednoga pobožnog Židova iz plemena Naftalijeva u Galileji. Vrijeme i povijesne okolnosti tog Židova jest vladavina Asirskog kralja Salmanasara,² kada je Tobit sa svojom obitelji bio deportiran u Asiriju,³ u grad Ninivu. Sam Tobit izravno progovara o sebi u prvome licu, da je «hodio putovima istine» - Ἐγὼ Ἵωβὶθ ὀδοῖς ἀληθείας ἐπορευόμην (1,3). U sužanjstvu i dalje nastavlja opsluživati Mojsijev zakon te nije blagovao poganska jela.⁴ Kao upravitelj dobara kod Salmanasara materijalno je dobro napredovao pa je mogao svojim sunarodnjacima pomagati u oskudici. Budući da je mogao putovati kamo je želio, uspjelo mu je također pohraniti deset srebrnih talenata⁵ u medijskom gradu Ragesu kod nekoga Gabaela. Bilo je doduše i teških trenutaka za Tobita, naročito kada je kralj Sanherib (704.-681. pr. Kr.) na povratku u Asiriju, natjeran na povlačenje iz Judeje, ubijao mnoge Židove koje nije dao pokopati. Tobit je pripremao časne ukope takvih Židova lišenih toga prava, te je za takvo djelo milosrđa bio optužen kod kralja. Nakon toga zaplijenjena su mu dobra i morao se skrivati. Nije mu ostalo ništa drugo osim «žene Ane i sina Tobije», kojega je odgajao u duhu pobožnosti i pravednosti.

Već u 2. poglavlju Tobit pripovijeda o onome što će bitno utjecati na razvoj događaja u knjizi i na njegov osobni život, a to je sljepoća. Naime,

² Salmanasar je nasljednik Tiglat-Pilesera asirskoga. On (Salmanasar) počeo je opsjedanje Samarije 724. pr. Kr. i odveo Izraelce u izgnanstvo: «Devete godine Hošeine vladavine zauze asirski kralj Samariju i odvede Izraelce u Asiriju. Naselio ih je u Helahu, i na Haboru, rijeci u Gozanu, i u gradovima medijskim» (2 Kr 17,6). Radi se o gradovima na istoku Mezopotamije.

³ Asirija je zemlja sjeverne Mezopotamije i velika sila od 9. do 7. st. pr. Kr.

⁴ Jela koja nisu bila pripremljena prema zakonskim propisima, o čemu govore Lev 11 i Pnz 14.

⁵ Jedan srebrni talent odgovarao je težini od oko 41-44 kg. Kovani novac uveli su Perzijanci i pojavljuje se u 7. st. pr. Kr. u Anatoliji, zatim u Grčkoj.

jedne večeri, vrativši se s pokopa nekoga Židova, zaspao je otkrivena lica u vrtu pokraj zida. Iz ptičjeg gnijezda pala mu je ptičja nečist (poetski izraz τὸ ἀφόδευμα) na oči i oslijepila ga. Tobit sve to strpljivo podnosi dok njegova žena Ana zarađuje za kruh ručnim radom; prela je i tkala. Za svoj rad jednom je, povrh plaće, dobila jare na poklon, što je Tobita dovelo u sumnju da je možda ukradeno. On moli ženu da ipak vrati jare gospodaru, na što mu ona prigovara: «Gdje su tvoje milostinje i tvoja dobra djela? Eto, vide se na tebi!» (2,14). Ojađeni Tobit obraća se Gospodinu zaplakanih očiju i moli ga da mu primi duh (3,1-6).

Prema tekstu koji slijedi u isto vrijeme u mjestu Ekbatana⁶ uzdiže se molitva k Bogu još jedne ispaćene duše, Raguelove kćeri jedinice Sare. Nju je izružila jedna sluškinja zbog toga što je sedam njezinih zaručnika, za koje je Sara polazila, ubio pakosni zloduh Asmodej. Pomišljala je čak na samoubojstvo, da se objesi, ali ipak nije htjela rastužiti svoga oca te je i ona molila Gospodina da joj udijeli smrt (3,7-15). Bog uslišava molitve obadvojih pravednika i šalje im svoga anđela Rafaela (2,16-17), koji se pobrinuo za Tobita i spasio Saru. Osiromašeni Tobit, sluteći skorašnju smrt, misli na deponirani novac kod Gabaela u Ragesu Medijskom. On poziva svoga sina Tobiju i pošto mu je dao iscrpne i mudre savjete za život, šalje ga ka Gabaelu po deset srebrnih talenata i predlaže mu da uzme sa sobom čovjeka u pratnju, kojega će on (Tobit) kasnije nagraditi (4-5,4). Tobija potraži čovjeka i nađe mladića Rafaela kojemu izloži svoju potrebu. Nakon očeve želje za sretno putovanje u Rages⁷ dvojica suputnika otputuju. Rafael⁸ je dakle bio u pratnji Tobijinoj.

Stigavši do rijeke Tigrisa, Tobija side u rijeku da se okupa, «kad najednom skoči iz vode velika riba i htjede ga proždrijeti» (6,2). Rafael (andeo) je međutim uputio Tobiju da treba uhvatiti ribu, rasporiti je i sačuvati njezinu žuč kao koristan lijek (6,4). Pošto su se približili svome cilju, Ekbatani, misteriozni putnik je dao instrukcije Tobiji u svezi Sare, kćeri jedinice njihova rođaka Raguela, koja je upravo njemu (Tobiji) namijenjena, jer je od njegova roda. Na takav prijedlog Tobija se pobojavao da će i sam završiti kao prethodnih sedam Sarinih zaručnika koje je ubio zli

⁶ *JB* tumači da je Ekbatana današnji Hamadan koji je prilično udaljen od Ragesa.

⁷ Takoder tumačeći *Tob* 5,6 *JB* kaže da je Rages današnji Rai kod Teherana. Izgleda da piscu nije stalo da zemljopisni podaci budu točni, nego da radnju smjesti u neki daleki kraj (dva dana hoda od Ekbatane do Ragesa), a ustvari se radi o razdaljini od oko 300 km. Možemo reći da su povijesne i zemljopisne datosti korištene prilično slobodno.

⁸ Rafael je bio zapravo andeo u ljudskome liku, no Tobija to nije znao. U najstarijim tekstovima Biblije andeo je sinonim za (nevidljivog) Boga. Ovdje svakako označuje stvorenje različito od Boga.

demon. Pošto ga je Rafael umirio, na koncu odluče prenočiti kod Raguela i zatražiti Saru za ženu Tobiji (7).

Boravak kod Raguela protekao je u srdačnoj atmosferi a Tobija, prije objeda, uzme Saru za ruku, tj. kao zaručnicu. Dvoje mladih provelo je noć u molitvi, kako je savjetovao Rafael, a zli demon je zauvijek otjeran od Sare. U međuvremenu je Raguel, bojeći se da će i Tobiju zli demon ubiti, za svaki slučaj iskopao raku i tako se pripremio za eventualni ukop. No, ujutro radostan, što je vidio kćer i zaručnika žive i zdrave, zahvaljuje Bogu i priređuje veliku gozbu od četrnaest dana (8). Budući da je vrijeme prolazilo i trebalo je otići po novac u Mediju, a Sarin otac Raguel moljaše Tobiju da ne nastavlja put dok ne prođu svadbeni dani, Rafael sam pođe ka Gabaelu po zapečaćene vrećice s novcem, te se njih dvojica vrate na svadbu u kuću Raguelovu (9).

U očekivanju da se Tobija vrati s puta (10), roditelji njegovi bojahu se što im nema sina i pomislili su da je dijete stradalo. Ali kada su istekli dani veselja, Rafael i Tobija sa ženom Sarom vrate se domu Tobijinu. Radost starca Tobita i žene mu Ane bila je tim veća što je Tobija, opet po savjetu anđela Rafaela, prvi pristupio ocu i pozdravio ga, te mu ribljom žuči namazao oči i vratio mu se vid (11). Nevjesta Sara je lijepo dočekana i prihvaćena u Tobitovu domu. Svi Židovi stanovnici Ninive također su se veoma radovali zbog svega onoga što je Gospodin učinio pravedniku Tobitu i proveli su sedam dana u veselju.

Tobit i Tobija su dogovarali kako zahvaliti i nadoknaditi za sva dobročinstva što je mladi pratilac Azarja učinio za njihovu obitelj; bio je pratnja Tobiji, oslobodio je Saru zlog demona, pomogao je Tobiji da se oženi, preuzeo je deponirani novac i na koncu vid povratio slijepome Tobitu. Rafael⁹ (anđeo), pošto je otkrio svoj pravi identitet i blagoslovio Boga, iznenada je iščeznuo (12). On je potaknuo na molitvu Tobita i Tobiju, koji su «hvalili velika i čudesna djela Boga i pripovijedali kako im se ukazao anđeo Gospodnji» (12,21). Knjiga završava završnom Tobitovom molitvom zahvale (13). Tobit je umro dočekavši duboku starost od 158 godina. Prije smrti savjetovao je sina Tobiju da se preseli iz Ninive u Mediju kod tasta Raguela, jer je slutio što će se dogoditi s gradom.¹⁰ Nakon što je i Tobijina majka Ana umrla, Tobija i Sara su

⁹ U Bibliji se spominju imena još dvojice anđela: Gabrijela (*Dn* 8,16; 9,21; *Lk* 1, 19) i Mihaela (*Dn* 10,13.21; 12,1; *Jd* 9).

¹⁰ Niniva je bila grad prijestolnica Asirije od vremena Sanheriba, koji je rado boravio u tom gradu i izgradio ga a Medijci i Babilonci razorili su grad 612. pr. Kr. Prorok Jona je bio poslan onamo da spasi grad, a prorok Nahum je prorokovao protiv nje. Kad je pala u ruke Babilonaca, palo je i Asirsko Carstvo.

napustili Ninivu i Tobija «tu doživje časnu starost, časno pokopa svoga tasta i punicu te naslijedi imutak njihov, kao što je naslijedio i očev» (14).

1.3. Jezik i tekstovi knjige

Tekstualna situacija *Tob* je vrlo kompleksna. Knjiga je do nas dospjela u mnogostrukim varijantama koje se međusobno razlikuju sadržajno i tekstualno, što svjedoči o širokoj rasprostranjenosti i popularnosti djela. Istovremeno pak knjiga je mnogostruko problematična s obzirom na tekstualne verzije pronađene na različitim mjestima, a posebno s obzirom na njihov međusobni odnos s originalnim tekstom koji još do danas nije poznat. Promatrajući tekstualnu različitost čini se da možemo prepoznati i različite recenzije. Zbog nedostatka originalnog teksta, ključne tekstove starine koje uzimamo u razmatanje dijelimo u tri skupine: *grčke*, *latinske* i *semitske* (aramejski, hebrejski i sirski). Većina autora¹¹ smatra da je izvorni tekst bio sigurno semitski (hebrejski ili aramejski), što potvrđuju i nalazišta iz IV. spilje Qumrana,¹² gdje su pronađena dva aramejska i jedan hebrejski fragment. Podimo redom ukratko prikazujući glavne tekstualne verzije.¹³

a.) Tekstovi na semitskim jezicima smatrani su manje važnima jer su kasnije otkriveni. Na žalost, nemamo više (aramejskog) teksta s kojeg je, čini se, sv. Jeronim prevodio Vulgatu (Vg).¹⁴ Postoji također priča kako Jeronim nije baš veoma cijenio ovu knjigu, a budući da znao aramejski, zamolio je nekoga Židova koji je dobro znao i hebrejski i aramejski da mu

¹¹ *Tobia*, Versione, introduzione, note di Stefano VIRGULIN, Edizioni Paoline, Roma 1983., str. 20., u bilješki navodi neke autore koji govore u prilog ovoj teoriji.

¹² U mjestu Khirbet Qumranu na obali Mrtvog mora u vremenu od 1947. do 1958. god. pronađen je na različitim lokalitetima (u 11 pećina) velik broj rukopisa, između ostalih i drevni tekstovi u kojima su predstavljene sve knjige hebrejske Biblije, osim *Estere*.

¹³ S obzirom na tekstualne verzije, usp.: *Tobia*, a cura di D. Giuseppe PRIERO, Editrice Marietti, Torino 1963., str. 2-10.; M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin - New York 1994., str. 3-26; *Tobia*, Versione, introduzione, note di Stefano VIRGULIN, Edizioni Paoline, Roma 1983., str. 20-22.

¹⁴ Usp. *Tobia*, a cura di D. Giuseppe PRIERO, Editrice Marietti, Torino 1963., str. 11-12. Ovaj autor tvrdi kako sv. Jeronim, *Praef. in Tob.* (MIGNE, *Patrologia latina* 29,23) govori o knjizi *chaldoe* (aramejski predložak) *sermone conscriptum*, ali nadalje govori da njegova tvrdnja nije tako sigurna kako se može na prvi pogled činiti, jer se može eventualno odnositi na tekst što su ga imali Židovi i koji je išao iz ruke u ruku, uz već poznate grčke i latinske tekstove. U tom smislu također Origen, *Ep. ad Afric.* 13 (MIGNE, *Patrologia Graeca* II, 80) potvrđuje da u njegovo vrijeme Židovi nisu imali *Tobiju* na hebrejskom, kao ni *Juditu*.

pomogne u tom poslu, a on je zatim diktirao tekst na latinskom (*Vulgata*) i tako u žurbi preveli knjigu za jedan dan (*labor unius diei*). U 19. st. otkriven je tekst na *aramejskom* (Ar), dio velikog midraša¹⁵ na *Post* 28,10.22. Veoma blizu ovome Ar tekstu jest *hebrejski* tekst s oznakom HM (Hebraicus Münster). Spomenimo u ovoj skupini još jedan *sirijski* tekst, kao i tekstove na *arapskom* jeziku. Svi ti tekstovi pokazuju da je u literaturi vladao veliki interes za knjigu *Tob*.

b.) Tekstovi na latinskom jeziku u konačnici se svode na dvije skupine: A) *Vetus latina* (VLat), starolatinski prijevod koji se bazira na Sinajskom (S) kodeksu a crkveni oci prije i poslije sv. Jeronima često su ga citirali. Naime, Jeronim je uz konzultiranje i predložak VLat nešto slobodnije interpretirao i preveo *Vulgatu*. B) *Vulgata* (Vg) je prijevod Jeronimov i zasigurno tekst od velike važnosti, koji je postao službenim za latinsku Crkvu. On je na nagovor biskupâ Kromacija iz Aquileje († 407.) i Eliodora iz Altina († 400?) preveo *Tob* s aramejskog. S kritičkog stanovišta treba reći da *Tob* u prijevodu Vg proizvodi određene probleme kritičkog istraživanja zbog nedostatka aramejskog teksta, dok glede sadržajnog i formalnog aspekta u njoj treba gledati jedan od boljih tekstova. Konačno, iz Vg su nastali kasniji prijevodi na moderne jezike kao npr. staroslavenski, poljski, novolatinski itd.

c.) Tekstovi na grčkom jeziku zaokupljaju našu veću pozornost upravo zbog nedostatka originalnog teksta. Podijelit ćemo ih u tri grupe: 1) *Recenzija 1*, koju još označavaju¹⁶ kraćim oblikom G^I, a sačinjavaju je dva kodeksa *Vaticanus* (B) i *Alexandrinus* (A), tekstovi istog tipa s manjim varijantama a čini se da je B nešto stariji. Istoj grupi pripada veliki dio grčkih minuskula (*mss*), što predstavljaju vulgarni grčki, široko rasprostranjen kako na Istoku tako i na Zapadu, što pokazuju mnoge verzije napravljene na temelju tih tekstova. Taj tekst, jezgrovit i kompletan, u pravilu bolji grčki jezik, službeni je u Grčkoj Crkvi. 2) *Recenziju 2* predstavlja kodeks *Sinaiticus* (S) sa svoje dvije praznine 4,7-19 i 13,8-11, koje se, doduše, daju lako nadopuniti tekstem *Vetus latina*. Kraća oznaka je G^{II}. Taj tekst je opširniji u odnosu na G^I, živahan je i čini se prilično vjeran prethodnom tekstu iako jezik nije baš literarno profinjen. Promatrajući kraći oblik teksta G^I, zaključujemo da se u toj recenziji radi o preradi G^{II}, u kojoj se osjeća utjecaj semitskog jezika. U svakom slučaju ova recenzija

¹⁵ Hebr. riječ *midrašim* dolazi od glagola *daraš*, što znači tražiti, istraživati; dakle, tumačenje pojedinih biblijskih ulomaka koji su čitani subotom.

¹⁶ Ovdje preuzimam oznake kao i mnogi drugi autori, među kojima i M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin - New York 1994., str. 3-4.

ja je nedvojbeno različita od prethodne. Tekstualni kritičari daju više prednosti ovoj recenziji (G^{II}), jer su u njoj manja kvarenja teksta.¹⁷ *JB* koju koristim i citiram u ovome radu slijedi ovu recenziju (G^{II}). 3) *Recenziju 3* (oznaka G^{III}) čine minuskulni kodeksi na grčkom jeziku (*mss*). Ova treća recenzija mogla bi se nazvati i nekom srednjom formom u odnosu na prethodne dvije. Tekstovi su također sažeti i nešto jednostavniji u odnosu na recenziju 1. S recenzijom 2 ima neke zajedničke crte, kao npr. izrazito semitski karakter koji je bio podloga ovome tekstu.

I.4. Vrijeme i mjesto nastanka

Da bismo odgovorili na ovo kompleksno pitanje, treba poći od različitih elemenata iz kojih se može izvući neka tvrdnja. Tako, najprije treba ustvrditi što je izvorni tekst za razliku od kasnijih glosa (tumačenja), dorada i proširenja. Nema sumnje da je knjiga u potpunosti nastala u Palestini zbog piščeva dobrog poznavanja prilika u tom kraju. Glede vremena nastanka autori se razilaze¹⁸ pa neki kažu da knjigu treba smjestiti u vrijeme prije Makabejskog ustanka, tj. početkom 3. st. pr. Kr. jer ne pozna prilike toga vremena.¹⁹ Ne bi se moglo reći da je *Tob* djelo nekoga Židova iz 8. st. pr. Kr. jer značenjsko suženje izraza ἐλεημοσύνη, oblik i govor molitve te rasprostranjenost srebrnih talenata, što se pojavljuju tek u 4. st. pr. Kr. u Perzijskom Carstvu, te govore o relativno mladom periodu.²⁰ Pisac vjerojatno živi nakon pada Ninive (612. god.) što potvrđuju riječi molitve «da ti njegov Šator ponovno bude podignut uz veselje» (13,11). Različiti argumenti sugeriraju na vrijeme poslije izgnanstva u Babilon, jer pisac knjige ne poznaje dobro povijesne podatke epohe prije egzila, dok dobro poznaje ideje i događaje poslije, kao što su npr. obnova Izraela (pogl. 13-14) i novi hram u Jeruzalemu (14,5).

Cilj knjige je bio predstaviti Židovima ideal življenja daleko izvan domovine, u prognanoj zemlji, u dijaspori, što je posebno zanimalo građane deportirane u Asiriju i Babiloniju, prije i poslije Kira (6. st. pr. Kr.), pretpostavljajući da je i prije postojala neka usmena tradicija ili barem pismeni spomen, a što bi išlo u prilog da je konačan oblik knjiga zadobila u 5. st. pr. Kr.

¹⁷ Usp. W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet – spomen obećanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 21987., str. 398.

¹⁸ Usp. *Tobia*, a cura di D. Giuseppe PRIERO, Editrice Marietti, Torino 1963., str. 13s.

¹⁹ R. PAUTREL, *Tobie*, SB(J), Paris 1951.

²⁰ Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin-New York 1994., str. 175.

Spominjanje pisca u 1,7 da je davao desetinu od svih plodova sinovima Levijevim, zatim grčke drahme (5,15) te moralne i religiozne ideje sugeriraju smještanje knjige u helenističku epohu. Terminologijski gledano, tvrdi autor M. Rabenau, knjiga bi odgovarala mudrosnoj književnosti 3. i 2. st. pr. Kr., a tri tekstualna slojevita proširenja, kako neki autori navode idu u prilog periodu 2.st. pr. Kr., jer spominju obvezu pokapanja mrtvih u nemirnim vremenima i solidarnost s braćom koja su bez sredstava. Stoga, na temelju prvog proširenja teksta, knjiga je mogla nastati između 147. i 141. pr. Kr. u Palestini. Na temelju drugog proširenja teksta to bi mogao biti period poslije 140. pr. Kr. kada su bile određene napetosti Židova međusobno unutar obitelji kao i u širem krugu. Treće proširenje, koje stavlja naglasak na zakonu pobožnosti, smješta *Tob* u drugu trećinu 2. st. pr. Kr.²¹ Dakle, ne može se sa sigurnošću utvrditi vremensko datiranje knjige, koja je recimo mogla biti napisana u 5. a možda i u 3. st. pr. Kr.

Kako vrijeme nastanka, tako i samo mjesto originalnog teksta ostaje neodređeno. Autori se razilaze glede ovog pitanja. Ovdje navodim mišljenje i istraživanje (prilično novo) autora M. Rabenauea koji zaključuje da je knjiga u potpunosti nastala u Palestini posljednjih stoljeća prije pojave kršćanstva, što potvrđuje i pet Qumranskih rukopisa. U sebi svojevremeno obliku knjiga predstavlja mogućnost života, koji se Bogu sviđa; pojedinačno i kao obitelj. U prilog tomu ide pripovijedanje što je orijentirano prema životu u dijaspori, i to u samaritanskoj Palestini 3. st. pr. Kr., gdje je posebno naglašena praktična ljubav prema bližnjemu i brak unutar istoga roda, što je bilo potrebno zbog pojave raspada takvoga ustrojstva.²²

I.5. Pisac

Kako su vrijeme i mjesto pisanja knjige nejasni, tako autor biva osporavan i nesiguran barem u svojoj končnoj formi. Nema sumnje da je autor neki pobožni Izraelac iz plemena sa Sjevera, jer stranac ne bi imao zanimanja za ovakav literarni argument. Piščevo pripovijedanje ne odnosi se na Judu niti na druga južna plemena. Knjiga o Tobiji želi ojačati vjernost Jahvi/Bogu, pa stoga govori o židovskoj zajednici koja je potrebna nade i utjehe. On je očito prognanik jer govori o prognaniku i obraća se prognanicima, kako ćemo vidjeti u daljnjem tekstu. Nepoznati autor je prilično bio upućen u poznavanje Svetoga Pisma (SP), vjeran religioznoj

²¹ Usp. *Isto*, str. 189-190.

²² Usp. *Isto*, str. 189.

praksi, štoviše s tendencijom tradicionalizma. Poput svojih sunarodnjaka bio je pod utjecajem pučke literature i legendi svoga podneblja.

Različiti kompozicijski slojevi u pogl. 12-14 dovode u sumnju autorstvo jednoga pisca i jedne epohe. Tako npr. upotreba prvoga lica možda i nije protumačiva samo kao literarna fikcija, jer se to može i drugačije tumačiti. U 12,20 andeo govori: «Γράψατε πάντα ταῦτα τὰ συμβάντα ὑμῖν» (Zapišite sve to što vam se zbililo). Dakle, upotreba plurala mogla bi se odnositi na skupno autorstvo, tj. i otac i sin mogli su imati udjela u kompoziciji knjige. Moglo bi se reći da, ako sin nije napravio kompoziciju knjige, onda je barem na temelju očevih dokumenata ili usmenih kazivanja to napisao. Možda je i netko iz obitelji, ili blizak njoj, konačno napisao knjigu, dao joj naslov i dodao neke posebitosti u završnom dijelu (14,12s).²³ No, nema sumnje da je velikim dijelom jedan autor sastavio spis. On je po svoj prilici od Levijeva plemena jer spominje davanje desetine «sinovima Levijevim» (1,7).

1.6. Književna vrsta

Pročitavši knjigu *Tob*, stječemo dojam da se radi o pripovijedanju iz asirskog perioda, koje je uokvireno u geografske, kronološke, socijalne i juridičke okvire. Živi opisi stvarnosti kao i snažna dinamika te živost dijaloga, svrstavaju ovu knjigu među bisere Biblije, koja odiše jednostavnošću i ljepotom. Neki opisi, kao npr. prikaz Rafaela, inspirirani su na prethodnim biblijskim motivima, naročito knjigom Postanka (*Post*). Tako nalazimo sličnost u opisima susreta Tobije i Sare s onim iz *Post* gdje je prikazan susret sluga Abrahamova, Eleazara, i Rebeke: «Jahve, pred čijim sam licem hodio poslat će s tobom svog anđela i tvoje će putovanje dovesti k cilju a ti ćeš naći ženu mome sinu od moje rodbine, od obitelji moga oca»²⁴ (*Post* 24,40).

Preciznijom analizom teksta zaključujemo da se autor baš i ne trudi oko točnosti povijesnih, geografskih i kronoloških podataka. Iz tih razloga *Tob* ne možemo nazvati povijesnom knjigom u užem smislu riječi. Uostalom, *Tob* ne govori o povijesti od općeg značenja, nego samo tretira događaje utoliko ukoliko oni tangiraju jednu osobu ili obitelj, uokvirene u određeni povijesni period izgnanstva u Ninivi. Prema knjizi (1,4) Tobit je bio svjedokom podjele kraljevstva koje se zbililo 931. pr. Kr., a u 1, 10 kaže da je kao sužanj došao u Ninivu, što je bilo 734. pr. Kr. Njegov sin Tobija,

²³ Usp. *Tobia*, a cura di D. Giuseppe PRIERO, Editrice Marietti, Torino 1963., str. 15.

²⁴ Na ovu sličnost upućuje i *JB*.

rođen u Izraelu prije deportacije, kojeg spominje u 1, 9, bio je svjedokom razaranja Ninive 612. pr. Kr. (14,15) i umro u dobi od 117 godina (prema nekim tekstovima od 107 ili 127 godina života) (usp. 14,4),²⁵ i jedva je mogao čuti za propast Ninive koje se zbilo 612. pr. Kr.

U tekstu nalazimo puno iznenađujućih paralelizama među likovima u djelu, što opet više govori o literarnoj nego o povijesnoj naravi. Dok na jednoj strani vidimo Tobita, Anu i Tobiju, na drugoj su Raguel, Edna i Sara kao njima korespondirajući likovi. Ono što se događa s Tobitom u Ninivi (sljepoća kao nevolja), analogno je Sari u Ekbatani koja trpi zbog smrti svojih zaručnika (3,7-10). Isto tako u djelu se nalaze i elementi čudesnosti, u ulozi Rafaela; zatim kod sedam Sarinih zaručnika ubijenih prije no što su ušli k njoj i djelovanje pakosnog zloduha Asmodeja; iskakanje ribe iz vode te ljekovitost njezine jetre, žuči i srca. Ovakve izvanredne stvari čini se da imaju više za cilj utjecati na čitatelja, nego opisati stvari i događaje koji su se u stvarnosti dogodili.²⁶

U svakom slučaju ne možemo nijekati pripovijedanje knjige na temelju povijesnih podataka, barem u bitnim crtama. Autoru je na srcu očito drugi cilj, onaj moralni, pa stoga knjizi trebamo pripisati radije mudrosni karakter, koja želi na daljnja pokoljenja prenijeti moralnu i religioznu pouku u dramskom, umjetničkom i fiktivnom obliku. Tu nalazimo povijesne elemente kao što su imena asirskih kraljeva i poneki geografski toponim, ali drugi elementi proizlaze iz suvremenog života pisca, iz refleksije inspirirane na Svetom Pismu, pa sve do fantastičnih elemenata. Zato ovu knjigu možemo svrstati u kontekst midraša i didaktičko-moralnog priručnika.²⁷ Ona ima također i drugih elemenata, kao što su *alegorijsko proročanstvo*, gdje se cilja opisati povratak Izraela u Crkvu na kraju vremena; *legenda s moralnim ciljem*, koju je M. Luther zastupao; *povijesna knjiga*, naročito zbog nekih podataka i dijelova pripovijedanja.²⁸ Analizom teksta uočavamo mnogobrojne formalne elemente kao što su: molitva, himni, pouka za život, oporuka itd. Tu ima elemenata midraša,

²⁵ Usp. *Tobia*, Versione, introduzione, note di Stefano VIRGULIN, Edizioni Paoline, Roma 1983., str. 9. Međutim, JB u noti b) komentirajući *Tob* 14,4 na stranici 531. kaže da bi «Tobit prema izvještaju živio u vrijeme kad su Asirci bili na vrhuncu svoje moći. Kao i u apokaliptičkim spisima Tobitu se obznanjuju budući događaji koji su za pisca knjige ustvari već prošlost».

²⁶ *Isto*, str. 10.

²⁷ Usp. J. Prado, *La indole litteraria del libro de Tobit*, u *Sefarad* 7/1947., str. 373-394. Neki drugi autori, kao npr. W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet – spomen obećanja*, II. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1987. na str. 401. kaže da samo: «Na prvi pogled rekli bismo da se radi o midrašu.»

²⁸ Usp. *Tobia*, a cura di D. Giuseppe PRIERO, Editrice Marietti, Torino 1963, str. 18-19.

obiteljskog i pučkog pripovijedanja, povijesnog opisa, odgojnog romana, legendi, bajki/priča.²⁹

1.7. Poruka knjige – doktrina

Jedan od ciljeva ove knjige jest zasigurno i taj da kroz bogate umjetničke govore, molitve i mudre izreke posvjedoči zajamčenu Božju pomoć onima koji se u njega pouzdaju i da po primjeru glavnih likova privede ljude vjernosti i zakonu, molitvi, ljubavi prema bližnjemu i strpljivosti u kušnjama. Knjiga se može promatrati pod različitim vidovima i u njoj otkriti mnoštvo poruka. Ipak izdvajam nekoliko cjelina poruke spasenja.

1.7.1. Nauka o Božjoj providnosti i nagradi za pobožnike. U knjizi imamo mnoštvo mudrih izreka i moralnih pouka, ali glavna tema je slučaj dvoje pravednika koji trpe (Tobit i Sara) i njihova zemaljska nagrada, što je inače česta tema i poruka u mudrosnoj književnosti: διότι οἱ ποιῶντες ἀλήθειαν εὐοδωθήσονται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν (Jer koji čine istinu uspjjet će u svojim djelima) (4,6). Tobit je žrtva nesretnog slučaja koji se dogodio zbog vjernosti zakonu (ἡ ἐστὶν ἀγία ἐβδομάδων) («a to je blagdan sedmica»), a Sara je žrtva zlog duha. Bog koji je dobar i svemoćan stavlja na kušnju one koji ga se boje, ali ih ujedno svojom providnošću prati u njihovoj kušnji, na koncu ih oslobađa i nagraduje njihovu vjernost dugim životom i obiljem dobara. Sličan prizor nalazimo u Jobovoj knjizi (*Job*). Obadva lika traže smrt za sebe, ne zbog vlastitih grijeha, nego zbog zle sudbine. U slučaju Tobita, on se ne tuži na Boga, nego zlo koje ga je snašlo prihvaća kao takvo i svjestan je prijestupa Božjih zapovijedi što ih je počinio on i oci njegovi te moli Boga da postupa po svojoj volji. Sara pak iznosi pred Gospodina svoju čistoću i moli ga da pođe s ove zemlje, tj. da umre. Bog se nije pokazao ravnodušnim na molitve pravednika, nego sluša njihove vapaje i šalje ima svoga anđela koji ih oslobađa od njihovih nevolja. Zemaljske kušnje pokazale su se časovitima, i što više, otkrile su pravu pobožnost pravednika koji su do kraja ostali vjerni ljubeći Boga.

1.7.2. Nauka o Bogu. Božja uzvišenost i transcendencija dobro je istaknuta u knjizi. Bogu su pripisani mnogi atributi, od kojih spominjem barem neke: kralj vjekova (τὸν βασιλέα τῶν αἰώνων) (13,7), kralj nebeski (τὸν κύριον τοῦ αἰῶνος) (13,13), kralj neba (τῷ βασιλεῖ τοῦ οὐρα-

²⁹ Usp. E. ZENGER u. a., *Einleitung in das Alte Testament*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart – Berlin - Köln, 1998.³, str. 253.

voū) (13,16), sveti (τοῦ ἁγίου)³⁰ (12,15), pravedan (δίκαιος) (3,2) a njegovi putovi su milosrde i istina, Bog za sve vjekove (θεὸς εἰς πάντα τοὺς αἰῶνας) (13,4), kažnjava i prašta (μαστιγοῖ καὶ ἐλεᾷ) (13,2) itd. Boga treba hvaliti i objavljivati njegovu veličinu uzdižući ga nad sve živo (13,3s), što je čisto židovska nauka o Bogu. Bog sjedi na prijestolju u svojoj slavi (3,16) kojemu se uzdižu molitve pravednika (12,12) i on ih uslišava. Stvorio je nebo i zemlju i sva stvorenja (8,5), Adamu je dao pomoćnicu Evu (8,6), gospodar je života i smrti (3,6; 4,19; 13,2) i treba ga hvaliti zbog divnih djela (12,6-7; 13,4.9).

1.7.3. Nauka o anđelima. Oni su posrednici između Boga i ljudi, oruđe kojim se Bog služi. U Tob imamo životno prikazan lik anđela Rafaela koji pripada nebeskim duhovima kako je spomenuto u 12,15 i poprima konotacije izraza «čuvar». Službe ovog anđela ogledaju se u trenucima Tobitove kušnje te ima zadaću pomagati i oslobadati pravednika od zala. Dok je u službi Tobitove obitelji, zaodjenut je u ljudski lik, što je samo privid kako i sam kaže, a pošto se ostvario Božji nacrt s Tobitovom obitelji, on iznenada nestaje. Njegova osobitost u Bibliji nije samo u smislu čuvara ljudi, nego je također i pratilac na putovanju kada ga čuva od raznih pogibli kao npr. ribe i demona Asmodeja, iscjelitelj je kako Tobita tako i Sare, posrednik je pri sklapanju ženidbe u Raguelovoj kući i zagovornik pred Bogom, kojemu prinosi molitve i dobra djela vjernika. Dakle, u ovoj knjizi poprilično je razvijena nauka o anđelima, preko kojih djeluje sam Jahve, a oni su sluge i posrednici.

1.7.4. Nauka o demonima. Knjiga *Tob* predstavlja zlog duha kao nečistog demona koji je ubio sedam Sarinih zaručnika, za koju se kaže da nju ljubi neki demon (6,15). On ima svoje ime: Asmodej. Ovo u svezi demona može se tumačiti i kao pučka predodžba o ljubavi demona prema Sari, tj. ideja spominjanja duha nasilja koji ubija jest u funkciji očuvanja svetosti braka Sara pripada svojem klanu u kojem se može vjenčati, a ne demonovu.³¹

1.7.5. Nauka o obiteljskom životu. Knjiga *Tob* veoma promovira obiteljske kreposti. Hagiograf započinje pisanje knjige genealogijom Tobita, sina Tobielova iz plemena Naftalijeva, koji je ujedno protagonist pripovijedanja u svojem naravnom, obiteljskom ambijentu. Pobožni lik Tobitov prikazan je u kontekstu Zakona Božjeg, dijeljenju milostinje, pokapanju mrtvih, hodočašćima, plaćanju desetina, itd. Iščitavajući pozor-

³⁰ Ovaj pridjev se spominje u recenziji G¹.

³¹ Usp. C. TOMIĆ, *Poruka spasenja Svetog Pisma Starog zavjeta*, Provincijalat franjevac konventualaca, Zagreb 1983., str. 158.

no retke knjige *Tob* možemo zapaziti razne dužnosti i prakse koje trebaju biti na djelu kada je u pitanju uzorna obitelj: nakana je braka ne ženiti se zbog pohote (8,7), biti čist «od svakoga grijeha s čovjekom» (3,14), muž i žena trebaju ispunjavati vlastite bračne dužnosti (2,11s; 10,1s), odgojne dužnosti prema djeci (4,3s; 14,9), djece prema roditeljima (11,6), trebaju vladati bračno jedinstvo i sloga (8,17), srdačnost i obostrana pomoć (10,12-13), praksa svakojakih obiteljskih vrлина koje se naročito ogledaju u završnom poglavlju kada Tobit daje posljednje savjete i upute svome sinu. Model obitelji kakav nam predstavlja knjiga *Tob* podrazumijeva održavanje vlastitih dužnosti i svako poštovanje međuljudskih odnosa; štoviše, ova knjiga mogla bi se nazvati «zaručničkom». Primjer ovako opisane uzorne obitelji jest u duhu staroga zakona i moglo bi se reći da je preludij za Novi zavjet.

1.7.6. Moralna nauka. Knjiga veoma odiše vjerskim ozračjem i pouzdanjem u Boga kroz molitvu zahvale. Moralna koncepcija je u duhu Staroga Zavjeta (SZ), pa tako u moralnom pravilu nalazimo negativnu formulaciju u obliku zapovijedi: «Ne čini nikome što bi tebi samomu bilo mrsko» (4,15), (καὶ ὁ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσης). Što se tiče pohvale milostinji po kojoj se očituje pobožni život u pravednosti (1,17-18; 2,2-4; 4,7-11.16-17; 12,8-9), ona je veoma naglašena pa tako čini samo središte knjige. Ovdje treba uočiti Tobitov pijetet prema mrtvima (4,4; 14,12-13) što također sačinjava uzdignuti moralni i vjerski život. Uz nauku o retribuciji (nagradi), o angeologiji, o mudrosti i o božanskom blagoslovu, moralno djelovanje jest peti stup ortodoksnog židovstva.³² Naglašena snaga Tobitove, Tobijine, Raguelove i Sarine molitve ponajviše je zaodjenuta u formu zahvaljivanja za dobročinstva, traženja Božjeg blagoslova i proslave Boga. Solidarnost u grijehu i kazni između pojedinca i naroda dobro je naglašena: «...ne kažnjavaj me zbog mojih grijeha ni zbog prijestupa otaca mojih...» (3,3); «Veseli se i raduj zbog sinova pravednih...» (13,5). Izrazi «sinovi Izraelovi» (13,3), «sinovi proročki» (4,12), «od naše braće» (2,2) itd., idu u prilog naglašenom nacionalno-teokratskom osjećaju. Ovi izrazi ponekad su zamijenjeni izrazom «braća» (npr. 1,10), i prema njima je usmjerena Božja blagonaklonost. Elementi spomenuti ovdje očituju Boga koji je nježan i pun sućuti za pravednika, Bog koji providonosno upravlja ljudima i događajima tijekom vremena. Na taj način ovakva moralna vizija i praksa visokog vjerskog ideala, dubine vjerskog duha u Božju providnost i zanosnog duha pobožnosti prema Bogu,

³² Usp. *Tobia*, u: *Nuovo dizionario di Teologia biblica*, a cura di Pietro ROSSANO, Gianfranco RAVASI, Antonio GIRLANDA, Edizioni San Paolo, Milano ²1994., str. 1584.

obitelji i potrebnima približava se onom kršćanskom idealu što ga je zacrtao u Novom zavjetu (NZ) Isus u Govoru na Gori (Mt 5,1s; Lk 6,20-26) za kojim bismo svi trebali težiti.

I.8. Kanonicitet³³ knjige i kome je namijenjena

Židovi su tek sinodom u Jamniji 90. god. po. Kr. konačno utvrdili kanon. Uz knjige Estere (*Est*) i Judite (*Jud*), kako grčki rukopisi inače stavljaju *Tob*,³⁴ jedino je *Est* bila uvrštena u židovsku Bibliju. U kanon su mogle ući samo knjige po kriteriju za koje su se židovska i kršćanska strana složile da su inspirirane. Tako se *Tob* i *Jud* imale sudbinu deutorokanonskih knjiga, pa ih ni protestanti nisu uvrstili u kanonske knjige. Istočna Crkva ih priznaje kanonskim knjigama od Carigradskog sabora 692. god. Jeronim je smatrao da i *Tob* knjiga može ući u kanon i poslužiti kao pogodna literatura, znajući da je Crkva čita kao duhovnu literaturu. Tako su i crkveni oci (Atanazije, Grgur Nazijanski, Origen, Polikarpo, Klement Aleksandrijski, Augustin, Dionizije Aleksandrijski...) ovu knjigu preporučali kao duhovnu literaturu.³⁵ U kanon Zapadne Crkve knjiga je službena ušla na Rimskoj sinodi 382. god.

Glede namijenjenosti knjige, a i same vremenske datacije, dobro je prisjetiti se da se od smrti Aleksandra Velikog 323. god. prednji Istok susreće s velikom helenizacijom, a židovski narod se našao u velikom previranju. Vodeća klasa naroda postala je politički neznatna jer se s jedne strane protivila otvorenju novoj svjetskoj kulturi, a s druge strane nije imala dovoljno snage postaviti se obnovljenom tradicijom nasuprot nadirućem helenizmu. Tako su vjernost vlastitoj tradiciji kao i strah pred prevlašću stranaca doveli vodeći narodni sloj u određeno zasljepljenje. U takvoj kriznoj situaciji pisac knjige *Tob* traži izlaz na način što krizu uzima sasvim ozbiljno. Njemu je stalo da se očuva tradicija i vjera vlastitog naroda iako se mora ostati među strancima. Stoga, nadahnut biblijskim motivima, pisac piše jednu obiteljsku povijest zaokruženu u cjelinu, dajući tako u formi novele bogatu religiozno-moralnu pouku i poruku.

Pored ovoga treba imati u vidu dva glavna elementa³⁶ što dominiraju cjelokupnim djelom: pokazati divna djela što ih Bog čini pravednom

³³ Kanon (*mjerilo*) znači popis knjiga SZ i NZ koje se smatraju službenima. Kanon je također popis tekstova koji se smiju čitati u bogoslužju.

³⁴ Ove tri knjige su svojevrsna trilogija, odnosno uzor židovskog svjedočanstva, njihove stroge teologije i traženja identiteta nakon mučnog dodira s helenizmom.

³⁵ *Tobia*, Versione, introduzione, note di Stefano VIRGULIN, Edizioni Paoline, Roma 1983., str. 19-20.

³⁶ Usp. *Tobia*, a cura di D. Giuseppe PRIERO, Editrice Marietti, Torino 1963., str. 16.

Izraelcu u egzilu kakav je bio Tobit; drugi element nadopunjuje prvi i odnosi se na predstavljanje sunarodnjacima kako prognani i pobožni Židov sasvim konkretno pomaže drugima i živi prema Božjem zakonu:ὕπάρχει σοι πολλὰ ἀγαθὰ, ἐὰν φόβηθῆς τὸν θεὸν καὶ φύγῃς ἀπο πάσης ἁμαρτίας καὶ ποιήσῃς τὰ ἀγαθὰ ἐνώπιον κυρίου τοῦ θεοῦ σου (...dostajat će ti mnoga dobra, ako se budeš bojao Gospodina i izbjegavao sve grijehе te ako budeš činio dobra pred Gospodinom Bogom svojim) (Tob 4,21).

2. Dijalozi u Knjizi o Tobiji

Dijalog

Stari zavjet sadrži brojna biografska pripovijedanja, djelomice romanskog karaktera kao što su knjige *Rut*, *Est*, *Jon*, *Jud* i *Tob*. Tobija kao književno djelo i sastavni dio Biblije odlikuje se živim opisima stvarnosti, živošću dijaloga i snažnom dinamikom, što je i privuklo na poseban način moju pozornost. Prije no što prijedem na analizu odabranih dijaloga, podsjetimo se najprije što znači pojam *dijalog*.

Riječ *διάλογος*³⁷ znači *razgovor*, tj. suprotnost monologu. U književnom smislu dijalog ističe oprečnost među osobama, koje u djelu kroz dijalog otkrivaju međusobna osjećanja, ideje, karaktere i na taj način se razvija radnja. U *Tob* nalazimo nekoliko dijaloga kao izražajno sredstvo likova, kroz koji se aktualizira radnja i ostvaruje stupnjevita napetost. Ovdje je riječ o razgovoru živih osoba u pojedinim konkretnim situacijama i argumentima. Naravno, nije riječ o nekom filozofskom dijalogu, omiljenoj formi mislilaca koji ne govore u svoje ime, nego o protagonistima ovog književnog djela koji jednostavno razgovaraju, ali kroz čiji se stav i riječi ocrtavaju mišljenja i razvija dramatika. Izdvojio bih dijaloge među likovima u ovoj knjizi i u ovome drugom dijelu analizirat ću samo neke od njih koji su mi se učinili zanimljivijima i koji su na neki način indikativan primjer upravo toga živahnog dijaloga. Stoga ću uzeti tri dijaloga, od kojih su dva iz Tobitova kruga, tj. razgovor između Tobita i njegove supruge Ane, a onaj treći dijalog je iz kruga o Sari, u kući njezinih roditelja.

Prema *JB Knjiga o Tobiji* ima ovakvu shemu dijaloga, ne računajući one dijelove gdje pojedini lik govori drugome, a da taj njemu ništa ne

³⁷ Usp. *Dijalog*, u *Rečnik književnih termina*, Nolit, Beograd 1985., str. 122-124.

odgovara, a takvih je dijelova prilično. Dakle, u sljedećem tabelarnom prikazu, gdje likovi zaista komuniciraju, stvar izgleda ovako:

Poglavlje	RADNJA	DIJALOG
2	<p>Primjerno poštenje. Tobit u novonastaloj situaciji: oslijepio je, pa je njegova žena Ana morala zaradivati ručnim radom za svagdanji kruh.</p> <p>2,13-14: <i>Tobit i Ana u konfliktnoj situaciji.</i></p>	Tobit - Ana.
3	<p>Sarina nesreća. Ulomak, koji je smješten u kontekst izvješća o Sari, započinje govorom u 3. licu kojim se opisuju novi događaji. Radi se o novim osobama i radnja je smještena u drugi prostor. Sara u Ekbatani, Raguelova kći, novi je protagonist. U cjelokupnom izvješću vidi se povezanost s prethodnim izvješćem o Tobitu, i slična trostruka pripovijedalačka nit: prigovor Sari, Sarina molitva, uslišanje molitve. Struktura ovog ulomka (7-10) može se ovako razlomiti:</p> <p>a) 7-8a: <i>Sarina sudbina</i></p> <p>b) 8b-9: <i>Sluškinja grdi Saru</i> što je sedam muževa za koje Sara bijaše pošla ubio zloduh Asmodej prije nego što su ušli k njoj</p> <p>c) 10: <i>Sarina reakcija</i>: plaćući pomišlja na samoubojstvo, ali na koncu odustaje od plana da ne ražalosti svoga oca.</p>	Sluškinja - Sara
5	<p>Rafael prati Tobiju. U središtu pozornosti je samopredstavljanje Azarje/Rafaela. Oko ove scenske jezgre prstenasto se naslanjaju i sve druge.</p> <p>• 1-3: <i>Tobitov nalog i Tobijina spremnost</i></p> <p>• 4-8: <i>Susret Tobije i Rafaela</i></p>	<p>Tobit - Tobija</p> <p>Tobija - Rafael (nepoznati)</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • 9-10: <i>Susret Tobita i Rafaela</i> • 11-14: <i>Predstavljanje Rafaelovo i preuzimanje pratioca za putovanje</i> • 15-17a: <i>Razgovor o nagradi</i> • 17b: <i>Slanje Tobije i Rafaela</i> 	Tobit - Tobija - Rafael
	<ul style="list-style-type: none"> • 18-23: <i>Anina reakcija zbog putovanja sina</i> 	Ana - Tobit
6	<p>Riba. Andeo Tobiji namjenjuje Saru. Put iz Ninive u medijsku Ekbatanu je počeo. Kratki izvještaji s putovanja međusobno povezuju centralna mjesta s prvim djelom pripovjednog kruga.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 3-4: <i>Događaji na Tigrisu i borba s ribom</i> • 7-18: <i>Andeo Tobiji namjenjuje Saru</i> 	Tobija - Rafael
7	<p>Dolazak u Raguelovu kuću</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1-8: Ovim dolaskom završava jedan dio puta. Pozornica je Raguelova obitelj u Ekbatani, čime pripovijedanje događaja ima novi scenarij s proširenim krugom ljudi. U središtu pozornosti je otkriće rodbinstva između Raguela i Tobije/Tobita. Tako Tobit ostaje i dalje glavni lik knjige koji je prisutan preko svoga sina Tobije, nakon što je svladao teškoće putovanja. • 9-17: <i>Ženidbeni ugovor (sporazum)</i>. Sve pretpostavke za sklapanje ženidbe između Tobije i Sare su ispunjene. Knjiga doživljava svoj vrhunac upravo u ovim recima. Unutrašnjost Raguelova doma pridržana je samo za nužno potrebne osobe. 	Raguel-Tobija
10	<p>U očekivanju da se Tobija vrati</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1-7: Nakon 5,21-22 kada je zadnji put na sceni bio Tobit i izravno govorio, opet sada scenarij u Ninivi u obiteljskom domu Tobita, u kojem su on i supruga zabrinuti zbog povratka sina. • 8-14: <i>Oproštaj iz Ekbatane</i>. Prošlo je 14 ženidbenih dana, što je ujedno bio signal za Tobijin povratak. On sada putuje u nešto izmijenjenoj situaciji, tj. sa Sarom, svojom ženom. 	Tobit - Ana Raguel-Tobija - Edna

12	Andeo se otkriva. Tobitov nalog je izvršen i Tobijino putovanje je privedeno kraju. Tobit upozorava sina Tobiju da misli na pravednu plaću čovjeku koji je išao s njim (Rafaelu), (12,1). Rafael se predstavio u 1. licu (6-15), tj. da je jedan od sedam anđela. Ovdje se zapaža promjena iz aktiva u pasiv. Aktivnosti što ih je prije činio Tobit, sada su zamijenjene i nadmašene novim događajima. Naime, u scenskoj raščlambi do izražaja dolazi odlomak čija je središnja scena prilično izložena i tako privlači pažnju na sebe, a ta je Rafaelov govor i samopredstavljanje.	Tobit - Tobija - Rafael
----	---	----------------------------

Paralele u dijalozima s drugim mjestima u Bibliji

Iako ću uputiti na paralele s drugim mjestima u Bibliji kad budem ulazio u sadržaj pojedinog dijaloga, ovim podnaslovom želim i posebno ukazati na ta mjesta koja su sadržajno, pa čak i stilistički podudarna. Tako već u prvom većem dijalogu (2,11-14) nalazimo paralelu s *Job* 2,9. Ana predbacuje Tobitu da nema dobrih djela, što je slično učinila i Jobova žena rekavši mu: «Zar si još postojan u neporočnosti? Prokuni Boga i umri!»

U sljedećem dijalogu kada sluškinja prigovara Sari zbog njezine nesreće, tj. smrti njezinih sedam zaručnika, neposredno nakon toga dijaloga Sara pomišlja na samoubojstvo, a poslije odustaje da ne bi ražalostila oca: «Starog bi oca svoga rastužila i gurnula u carstvo mrtvih.» Ovdje je paralelizam u spomenu «carstva mrtvih», odnosno «Šeola». U ovom slučaju radi se o sličnim izrazima u knjizi *Post* 37,35, gdje patrijarh Jakov žali zbog sina Josipa kojega su braća prodala trgovcima u Egipat, a on misli da ga je «divlja zvijer rastrgla», te je govorio: «Ne, sići ću k svome sinu u Šeol tugujući!» Spominjanje Šeola kao carstva mrtvih, a vezano uz povijest Josipa Egipatskog, nalazimo nadalje u *Post* 42, 37: «Ako bi ha na putu na koji ćete poći snašla nesreća, u tuzi biste otpravili moju sijedu glavu dolje u Šeol»; u *Post* 44,29: «Ako i ovog od mene odvedete pa ga takva nesreća snađe, moju će te sijedu glavu s tugom strovaliti dolje u Šeol»; i nadalje: «...tako će tvoje sluge strovaliti u tuzi sijedu glavu tvoga sluge, oca našega, dolje u Šeol» (*Post* 44,31).

Još jedna paralela iz prizora kada andeo Tobiji namjenjuje Saru (6,18) s knjigom *Post* 24,44. Andeo govori Tobiji da se ne boji uzeti je za ženu jer mu je bila oduvijek dosudena, a u *Post* djevojka pokraj studenca

govori služi Abrahamovu o ženi «koju je Jahve odredio sinu moga gospodara» (misli se na Izaka).

Dolazak Tobije i Rafaela u Raguelovu kuću te pozdravi i upiti za rodbinu i da li poznaju Tobita, slični su prizoru na studencu u *Post* 29,4-6 gdje se Jakov razgovara s pastirima i pita ih za Labana. Rečenice su kratke i jasne, bez suvišnih riječi. U *Post* 43,27-30 Josip se susreće sa svojom braćom u Egiptu i također pita za zdravlje njihova (a i svojega) oca. Pitanje o zdravlju poznanika ili rodbine zauzima ključno mjesto u spomenutim dijalozima. Nakon što je Tobija rekao da je Tobit njegov otac, Raguel ga zagrlji, poljubi i blagoslovi, baš kao i Josip što je izljubio svoju braću kad su mu došli u Egipat i kada ih je prepoznao u *Post* 45,14-15. Također je i Ezav potrčao svome bratu Jakovu u susret kada se Jakov vratio s putovanja: «Ezav mu potrča u susret. Zagrlji ga padnuvši mu oko vrata, poljubi ga i zaplaka» *Post* 33,4. «Izgubljeni i nađeni sin» iz Lukina evanđelja po povratku kući biva radosno primljen od svoga oca, koji ga «ugleda, ganu se, potrča, pade mu oko vrata i izljubi ga» (Lk 15,20). U svim navedenim prizorima, počevši od onoga našega s Raguelom i Tobijom, osjeća se izraziti *crescendo* prilikom susretanja osoba: ugleda, potrča, zagrlji, poljubi...

Dijalog 10,1-7 (u očekivanju da se Tobija vrati) i 10,8-13 (oproštaj Tobije s tazbinom) ima najviše paralela, i to opet s knjigom *Post*. Evo tih paralela: *Tob* 10, 1 || *Lk* 15,13: (rasipni) sin u tuđini, daleko od oca, kao i Tobija od svojega oca; *Tob* 10,1-7 || *Post* 44,18-34: sličnost s Judom (Josipovim bratom) koji također ima staroga oca kod kuće, za kojega se on mora brinuti; *Tob* 10,7-8 || *Post* 24,54-61: sluga Abrahamov moli Rebekine roditelje za odlazak kući, na što mu oni odgovaraju da ostane još desetak dana kod njih; *Tob* 10,10 || *Post* 24,35 i 30,43: spominjanje bogatstva, ovaca i goveda, srebra i zlata, slugu i sluškinja, deva i magaradi čime je Jahve obdario Abrahama, odnosno kako se Jakov silno obogatio mnogom stokom, slugama i sluškinjama, devama i magarcima. Ovdje je uočljiva stilistička sličnost, gdje se ponavlja slična sintagma. *Tob* 10,14 || *Post* 24,21.40.42.56: Tobija zahvaljuje Bogu što mu je udijelio sretan put, baš kao što Abrahamov sluga (ne spominje mu se ime) moli Boga da njegov put sretno završi i na koncu zahvaljuje Bogu za to; dakle, molitva i zahvala Bogu za sretan ishod putovanja.

I u posljednjem dijaloškom nizu 12. poglavlja kada anđeo otkriva svoj identitet³⁸ nalazimo nekoliko paralela od kojih je jedna s *Post* 30,25-

³⁸ U liku anđela treba gledati Božje djelovanje. Židovi su bili veoma navezani na ideju Božje transcendencije i teško su mogli zamisliti Boga koji bi mogao doći i živjeti s ljudskim rodnom. Zato su anđeli (glasnici) oni preko kojih se izražava veza između Boga i ljudi. Kada Biblija govori o Bogu, trebamo imati na umu da se radi o načinu kojim se želi

31, gdje se govori o plaći; Jakov, kao ni Rafael, nije tražio druge plaće doli «svake garave ovce i svake šarene ili naprugane koze». U daljnjem odlomku andeo podučava Tobita i Tobiju, što već prelazi u monolog i nema povratne informacije, pa stoga i nije predmet našeg promatranja, u kojem inače ima paralela naročito s knjigama: *Sir, Izr, Dn, Zah, Job, Dj, Otk, Lk, Suci i Iv*. Dakle, vidimo da se tekstovi *Tob* u mnogočemu, tematski, sadržajno i stilski podudaraju, odnosno isprepleću s ostalim biblijskim knjigama, čemu razlog može biti utjecaj starije književnosti, koju je autor već poznavao, na sastavljanje njegovoga teksta koji je novijeg datuma.

A sada, zbog nemogućnosti da analiziramo sve dijaloge u knjizi, uzet ću neke znakovitije primjere koji su privukli moju pozornost i na kojima se može vidjeti kako se likovi ophode jedan prema drugome, koji je njihov sadržaj i oblik.

2.1. Primjerno poštenje (2,11-14)

Tobit u novonastaloj situaciji

Tekst prema dužoj (G^{II}) recenziji

¹¹καὶ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκαίην Ἄννα ἢ γυνή μου ἠριθεύετο ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς γυναικείοις

¹²καὶ ἀπέστελλεν τοῖς κυρίοις αὐτῶν καὶ ἀπεδίδουν αὐτῇ τὸν μισθόν. καὶ ἐν τῇ ἐβδόμῃ τοῦ Δύστρου ἐξέτεμεν τὸν ἰστὸν καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν τοῖς κυρίοις, καὶ ἔδωκεν αὐτῇ ἐφ' ἐστίᾳ ἔριφον ἐξ αἰγῶν.

¹³καὶ ὅτε εἰσῆλθεν πρὸς με, ὁ ἔριφος ἤρξατο κρᾶζειν· καὶ ἐκάλεσα αὐτὴν καὶ εἶπα Πόθεν τὸ ἐρίφιον τοῦτο; μήποτε κλεψιμαῖόν ἐστιν; ἀπόδος αὐτὸ τοῖς κυρίοις αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἐξουσιαν ἔχομεν ἡμεῖς φαγεῖν οὐδὲν κλεψιμαῖόν.

Prijevod

¹¹U ono vrijeme moja je žena Ana zaradivala ženskim poslovima.

¹²I slala je gospodarima njihovo i davali su joj nagradu. Sedmoga ožujka dovrši tkanje i preda ga gospodarima, i dadnu joj povrh toga mlado od koze.

¹³A kad dode k meni, jare poče blejati. Dozvah je i rekoh: «Odakle to jare; da nije ukradeno? Vрати ga njegovim gospodarima. Nije dopušteno da mi jedemo išta što je ukradeno.»

izraziti Božji život s ljudima. Dolazak anđela na scenu i njegovo ponašanje ne doimlje se tako neprirодно: nadnaravna priroda ipak je transparentno opisana u ljudskom obliku. U datom i povoljnom trenutku on otkriva čitatelju svoj identitet i poslanje.

¹⁴καὶ λέγει μοι αὐτὴ Δόσει δέδοταιί μοι ἐπὶ τῷ μισθῷ. καὶ οὐκ ἐπίστευον αὐτῇ καὶ ἔλεγον ἀποδοῦναι τοῖς κυρίοις καὶ προσηρυθρίων χάριν τούτου πρὸς αὐτήν· εἶτα ἀποκριθεῖσα λέγει μοι Καὶ ποῦ εἰσιν αἱ ἐλεημοσύναι σου; ποῦ εἰσιν αἱ δικαιοσύναι σου; ἴδε ταῦτα μετὰ σοῦ γνωστά ἐστίν.

¹⁴I reče mi ona: «Za dar mi je dano povrh plaće.» A ja joj ne vjerovah, rekoh joj da vrati gospodarima i sramih se zbog toga za nju. Zatim odgovorivši reče mi: «A gdje su tvoje milostinje? Gdje su tvoja pravedna dijela? Eto, vide se na tebi.»

Gledajući strukturalno prema *JB* «primjerno poštenje» naslov je ovoga odlomka, u kojem sama riječ dovoljno govori za sebe, gdje se ogleđa poštenje staroga Tobita, koji ulazi u konfliktnu situaciju sa svojom ženom. Njegova obitelj se mora prehranjivati od rada ženinih ruku. Tako Ana dolazi u jaču poziciju za razliku od prethodnih redaka. Kompozicija ovog ulomka sastoji se iz dva dijela:

a) *Tobit živi od Anina rada* (2,11-12)

b) *Odnos Tobita i Ane* (2,13-14).

a) *Tobit živi od Aninog rada* (2,11-12). Nastavlja se pripovijedanje nakon Tobitove obiteljske drame (sljepilo). Treba primijetiti da u ovom tekstu prevladava osobno Tobitovo izvješće, koje će doskora prerasti u pravi dijalog. Recii su sastavljeni u obliku izvješća, koje nam daje uvid u novonastalu situaciju Tobitove obitelji, gdje je pozornost usmjerena na Aninu zaradu i na darovano jare. Vijest koja prethodi ovome retku jest odlazak Ahikara u Elimaidu, koji ga je inače uzdržavao. Pritom Tobit gubi svoj oslonac, i u tom kontekstu Ana stupa na scenu skrbeći se za obiteljsko uzdržavanje. Tobit je prognanik, živi u dijaspori, oslijepio je³⁹ i sigurno se zbog toga našao u ekonomski nezavidnom položaju. U biblijskom poimanju sljepilo se često pojavljuje kao preteča ili vjesnik smrti, ali također i kao obećanje Jahvina spasonosnog zahvata. Upravo u slučaju Tobita iscjeljenje od sljepoće videno je kao izvanredan dokaz Božjeg milosrđa. Njegovo oslijepljenje sve više ga izolira i dovodi do depresivnog stanja, kao što je slučaj i sa Sarinim opsjednućem, što je zaista velika nevolja za pojedinca i prerasta u želju za smrću. Također treba imati na

³⁹ Sljepilo, tj. «bijeje mrlje» (prijevod prema *JB*) na očima opisane su izrazom λεύκωμα. Izraz se ne nalazi u Sencovu Rječniku, a u korijenu riječi je zasigurno pridjev λευκός, 3 = *svijetao, bijel*. Riječ λευκώματα spominje se 5 puta u *Tob*: 2,10; 3,17; 6,9; 11,8.12.

umu dvije stvari: prvo, da je bolest došla izvana a ne kao posljedica vlastite grešnosti; drugo, liječnici u ovom slučaju ne mogu ništa pomoći (2,10) a i sam Tobit je bespomoćan. U odlomku koji prethodi ovoj cjelini, tj. u 2,10 riječju ἐπορεύομην započinje Tobitova reakcija na njegovo jadno stanje, jer od sada biva bespomoćan, a i njemu nema tko drugi pomoći doli supruga. On sam ne može više prakticirati ἐλεημοσύνη.

Njegova supruga Ana bila je primorana na dodatne poslove u kući (ἠριθεύετο ἐν τοῖς ἔργοις γυναικείοις) kako bi zaradila dostatni kruh. Recenzija G^{II} grčkog teksta ne spominje izričito o kakvim je poslovima riječ, dok stari latinski prijevod (*Vetus latina*) spominje da je «prela i tkala». Doduše, *Knjiga mudrih izreka* spominje neke poslove koji su vlastiti ženi: «Rukama se maša preslice i prstima drži vreteno» (*Izr* 31,19); «Sama sebi šije pokrivače, odijeva se lanom i purpurom» (r. 22); «Platno тка i prodaje ga, i pojaseve daje trgovcu» (r. 24). Anin posao od sada poprima sasvim novo značenje u njihovoj obitelji. Na toj pozadini ona prelazi u jaču poziciju nego do sada.

Izraz u pluralu τοῖς κυρίοις, koji se dva puta spominje u ovom odlomku, a odnosi se na one koji su naručili posao, mogao bi se tumačiti kao literarna verzija «plurala maestatis», kojeg nalazimo u nekim drugim dijelovima Staroga zavjeta, kao npr. u *Iz* 19,4: καὶ παραδώσω Αἴγυπτον εἰς χεῖρας ἀνθρώπων κυρίων σκληρῶν (A Egipat ću predati u ruke gospodara okrutnih...).

Tobitu, kao Židovu, sigurno nije bilo lako živjeti od rada ženinih ruku, što se moglo tumačiti i kao vrhunac poniženja za jednoga muškarca. No, bilo je potrebno zaraditi novac. Nameće nam se spontano pitanje; što je s novcem što ga je Tobit nekoć (1,14) deponirao kod Gabaela? Što je s njegovim bratićem Ahikarom koji je na čelu državne riznice i čitave uprave (1,21)? Pisac kao da je zaboravio na te stvari ili ima drugu nakanu? Ne znamo što je posrijedi.

b) *Odnos Tobita i Ane* (2,13-14) je u formi živoga dijaloga, i to konfliktne situacije, koja izrasta iz onoga što je ispričovijedano u recima 11-12 te su tako veoma usko povezani, štoviše nakalemljeni jedan na drugoga. Prema G^{II} recenziji ova druga scena započinje markantnim veznikom καὶ ὅτε..., što zvuči kao neki uobičajeni signal koji nas stavlja u neko očekivanje i napetost. S ovim recima, a posebnom izrazom εἰσῆλθεν, u prvi plan dolazi Ana kao subjekt. Ona je tako jednom za svoj završeni rad⁴⁰ dobila

⁴⁰ Spomenuti datum (sedmoga ožujka) kada je Ana završila posao, u izvorniku τοῦ Δύστρου, jest makedonski kalendar, a njemu odgovara posljednji mjesec babilonskog mjeseca *adar*,

nagradu u naravi, tj. jare,⁴¹ čiji je glas čuo Tobit pa je upitao nije li ono možda ukradeno. To jare i njegovo svjesno spominjanje povezuje dvije strukturalne cjeline, tj. retke 11-12 s recima 13-14 i poprima specifičan naglasak i značenje za daljnji tijek radnje. Njegovo meketanje provocira dijalog između Tobita i Ane, a prvi ga otvara Tobit. Tobitova osjetljiva savjest stavlja ga u sumnju da nije slučajno povrijeđeno nečije imovinsko pravo. Zbog siromaštva i patnje koja ga je zadesila ne može vjerovati da se odjednom našlo jare u kući i da bi ono moglo eventualno biti čin nečijeg dobročinstva. Doduše, nije sigurno je li jare bila plaća ili, kako neke recenzije (G¹) navode, da je dano povrh zaslužene plaće, tj. προσδόντες od προσδίδωμι još k tomu dati, dodati, osim toga dati. Redak 13 završava pridjevom κλεψιμαῖόν (κλεψιμαῖος) koji nije atički⁴² i nalazi se samo u Tob 2,13.

Zanimljivo je primijetiti kako neki autori⁴³ vide Tobitova pitanja kao pandan na njegove zaključne misli. Prvo Tobitovo pitanje je: «Odakle ti jare?» || «Vrati ga gospodarima...» ; a s drugim pitanjem situacija kao da postaje još napetijom: «da možda nije ukradeno?» || «...nije dopušteno jesti što je ukradeno.» Ovakav par ujedno izražava Tobitov veliki prijekor u njegovu pitanju. Isprepletanje takvih govornih elementa pokazuje da Tobit ne ostavlja pitanje otvorenim i ne čeka odgovor, nego moralizirajući i teologizirajući sam odgovara.

U retku 14 Tobit se ponovno obraća čitatelju, čije priopćenje tvori novi element indirektnog govora. Ana je smirenim riječima obrazložila odakle je jare, ali joj Tobit nije povjerovao, nego se još i naljutio te je svakako želio da bude vraćeno gospodaru (*res clamat ad dominum*). Posljednji izričaji retka 14 pobuđuju pozornost participskim oblikom (ἀποκριθεῖσα), čime je prikazana Tobitova pozicija i stavljena nasuprot Aninoj.

Ana, koja je okružena Tobitovom sumnjom, također dvostrukim upitom odgovara Tobitu, čime ujedno otvara središnju temu o lošoj nagradi za dobra djela: «Gdje su tvoje milostinje (ἐλεημοσύνη) i tvoja dobra

tj. veljača - ožujak. Makedonska terminologija bila je u upotrebi u Palestini za vrijeme helenizma, što djeluje pomalo čudno da je pisac upotrijebio grčki izraz umjesto hebrejskoga.

⁴¹ Jare/kozle u starozavjetnoj tradiciji često znači dar ili delikatesu prilikom objedovanja (usp. *Post* 27,9s; 38,17s).

⁴² Usp. F. C. CONYBEARE and St. Georg STOCK, *Grammar of Septuagint greek*, with selected readings, vocabularies, and updated indexes, Hendrickson Publishers, Boston 2001., str. 29.

⁴³ Usp. *Das Buch Tobit*, erläutert von P. DESELAERS, Patmos Verlag, Düsseldorf 1990., str. 51-56.

djela (δικαιοσύνη)?⁴⁴ Eto, vide se na tebi!» Ovim kao da želi svratiti pozornost na sebe, zaključiti temu i dovesti u pitanje prepoznatljiv znak pravoga Izraelca. Vidimo da je Tobitov stav urodio ljutnjom i kod Ane, a sukob je dosegao svoj vrhunac u Aninu provokativnom pitanju je li se njegova pobožnost uopće isplatila. Prigovorila mu je za njegova dobra djela; tobože da ih nema i upravo se vide na njemu koji je slijep. Na ovakav način ona je u biti iskritizirala Tobita i još ga više dovela u krizu. Ipak, takvim protupitanjem i govorom Ana ne niječe Boga, nego u svemu ovom razgovoru treba gledati osobni konflikt što ga je imala sa svojim mužem. Ona je doživjela nepravdu i nerazumijevanje od svoga muža, ali se u biti nije posramila u svome djelovanju, nego je naprotiv nagrađena.

Ovakva optužba utemeljena je na pučkom shvaćanju korisnosti, po kojoj dobra zaslužna djela ne spašavaju od nesreće. Prema jednom pučkom shvaćanju veoma raširenom u semitskom svijetu nevolje su posljedica grijeha. Rečenicu ἴδε ταῦτα μετὰ σοῦ γνωστά ἐστίν (Eto, vide se na tebi!) mogli bismo prevesti možda doslovnije «te stvari su na tebi vidljive», što bi bio smisao kako se sada može vidjeti koliko su dobra te stvari (dobročinstva što je činio) njemu uopće učinile, tj. koliko mu se isplatilo biti takav.

Kako se Tobit mogao osjećati nakon takve primjedbe? Čini se, ali samo na prvi pogled, kao da je izgubio bitku i u ophođenju s Anom a i glede životnog stava. No, zasigurno je doživio još jedan poraz i unutarnju ranu koja je nadopunila njegovu psihičku patnju. Tobitu sada kao da preostaje samo trpjeti u ucviljenosti pri čemu je, čini se, ostavljen i od ljudi i od Boga. Ali Božja providnost, koja ne ostavlja svojih pravednika i pobožnika, očitovat će se, kako ćemo vidjeti na kraju. I to je jedna od poruka knjige: kušnja je potrebna. To će obznanići Rafael u trenutku kada je iznenada nestao pred očima Tobita i Ane, Tobije i Sare. Kušnja ima svoj pedagoški karakter i smisao. Zato u 12,13 Rafael će reći da je bio s Tobitom: σὺν σοὶ ἤμην.

Na Aninu primjeru vidi se paralela s Jobovom ženom (*Job* 2,9) koja je također prigovarala svome mužu za postojanost u neporočnosti života. Tako i Ana nalikuje Jobovoj supruzi.⁴⁵ Njezino pitanje o pravdi i nagradi

⁴⁴ ἔλεημοσύνη ima socijalnu dimenziju. Zajedno s drugim djelima milosrda kao što su pokapanje mrtvih, ovaj se pojam kroz cijelu knjigu pojavljuje kao sredstvo kojim pravedni Židov služi Bogu i bližnjemu, i kao uvjet za iščekivanje Božje zaštite. Tako je pomoć siromašnom sunarodnjaku pretpostavka za Božjom naklonošću. Solidarnost koju susrećemo u knjizi predočuje se kao poželjna etika svakodnevice koja će čovjeka dovesti do spasenjske životne punine koju daje sam Jahve.

⁴⁵ Knjiga *Tob* ima sličnosti s knjigom o *Jobu*, jer ni Job nije razumio zašto njegova patnja. Međutim, Bog nikada ne odgovara izravno, pogotovo ne tako da odmah odgovori na postavljeno pitanje, nego jednostavno potvrđuje svoju suverenost na način da traži od čovjeka klanjanje u šutnji.

u svjetskom poretku stavlja novi naglasak na molitvu koja slijedi u novom (3) poglavlju. Ana kao da ne prigovara Tobitu, nego Bogu: čemu Tobitova ljubav i pobožnost, kakve koristi od svega toga, a Tobitu kao da hoće reći: više ti se ne isplati provoditi takav život i održavati takvu pobožnost. Svojim protupitanjem dovela je u pitanje temelj na kojem je Tobit gradio svoju pobožnost, pravednost i čitav život. Vjerojatno je tom svojom izjavom toliko produbila krizu da je Tobitu skoro bilo nemoguće dalje živjeti ili možda da potpuno preokrene svoj život.

Dakle, ovdje se ne tumači zašto Bog kuša smrtnika, nego se prikazuje pravednika Tobita koji trpi, a ta nevolja ima svoj smisao. Njega ne kuša Sotona, nego sam Bog jer ga voli; ljubav je dakle ta koja izaziva kušnju. U teškim trenucima on ostaje sam uza svoju ženu Anu i sina Tobiju. Iz ovoga dijaloga proizlazi činjenica da je i sama Ana protiv njega, koja, izgleda, ne može trpjeti ni Božje ponašanje, a Bog kao da je odsutan i nije ga briga za njegova pravednika. No, ipak je on tu, u srcu samoga čovjeka koji mu ostaje vjeran i kojega će na koncu nagraditi; Tobit će ponovno progledati. U životu kao da ništa nije tako vrijedno poput velike i ponizne vjernosti jedne duše kao što je Tobitova, koja je spremna sve izgubiti poradi Boga i pravednosti.

U ovom ulomku, kao i u ostalima, imamo mnogo aorista, prošlog svršenog vremena, što pokazuje plastičnost i živahnost dijaloga, a aorist kao takav utvrđuje ili ustanovljuje činjenično stanje nekog događaja i govori da se nešto dogodilo, a ne događalo.

2.2. U očekivanju Tobije (10,1-7)

Zabrinuti Tobit i Ana

¹Ἐκάστην δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἐλογίζετο Ἐωβιθ τὰς ἡμέρας ἐν πόσαις πορεύσεται καὶ ἐν πόσαις ἐπιστρέψει· καὶ ὅτε συνετελέσθησαν αἱ ἡμέραι καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ οὐ παρῆν,

²εἶπεν Μήποτε κατεσχέθη ἐκεῖ; ἢ μήποτε ἀπέθανεν Γαβαήλ καὶ οὐδεὶς αὐτῷ δίδωσιν τὸ ἀργύριον;

³καὶ ἤρξατο λυπεῖσθαι.

⁴καὶ Ἄννα ἡ γυνὴ αὐτοῦ λέγει Ἐπώλετο τὸ παιδίον μου καὶ οὐκέτι

Prijevod

¹A Tobit iz dana u dan brojaše dane koliko će putovati i za koliko će se vratiti. I kad su prošli dani a sin njegov ne dode,

²reče: da nije on odbijen? Ili je možda umro Gabael pa mu nitko nije imao predati novac?

³I poče biti žalostan.

⁴A žena njegova Ana reče: dijete moje je stradalo i nije više među živima.

ὑπάρχει ἐν τοῖς ζῶσιν· καὶ ἤρξατο κλαίειν καὶ θρηνεῖν περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ εἶπεν

⁵Οὐαί μοι τέκνον, ὅτι ἀφῆνά σε πορευθῆναι, τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου.

⁶καὶ Τωβιθ ἔλεγεν αὐτῇ Σίγα, μὴ λόγον ἔχε, ἀδελφή, ὑγιαίνει· καὶ μάλα περισπασμὸς αὐτοῖς ἐγένετο ἐκεῖ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ πορευθεὶς μετ' αὐτοῦ πιστός ἐστιν καὶ εἰς τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν· μὴ λυποῦ περὶ αὐτοῦ, ἀδελφή, ἤδη παρέσται.

⁷καὶ εἶπεν αὐτῷ Σίγα ἀπ' ἐμοῦ καὶ μὴ με πλάνα· ἀπώλετο τὸ παιδίον μου. καὶ ἐκπηδῆσασα περιεβλέπετο τὴν ὁδὸν, ἧ ὤχετο ὁ υἱὸς αὐτῆς, καθ' ἡμέραν καὶ οὐκ ἐπέθετο οὐδενί, καὶ ὅτε ἔδου ὁ ἥλιος εἰσπορευομένη ἐθρήνει καὶ ἔκλαιεν τὴν νύκτα ὅλην καὶ οὐκ εἶχεν ὕπνον.

Καὶ ὅτε συνετελέσθησαν αἱ δέκα τέσσαρες ἡμέραι τοῦ γάμου, ἅς ὤμοσεν Ῥαγουήλ ποιῆσαι τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ, εἰσῆλθεν πρὸς αὐτὸν Τωβίας καὶ εἶπεν Ἐξαπόστειλόν με, γινώσκω γὰρ ἐγὼ ὅτι ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου οὐ πιστεύουσιν ὅτι ὄψονται με ἔτι· καὶ νῦν ἀξιῶ σε, πάτερ, ὅπως ἐξαποστείλης με καὶ πορευθῶ πρὸς τὸν πατέρα μου· ἤδη ὑπέδειξά σοι ὡς ἀφῆκα αὐτόν.

Poče plakati i jadikovati za svojim sinom te reče:

⁵jao meni, dijete, kad te pustih otići, svjetlo očiju mojih.

⁶Tobit joj govoraše: šuti, ne govori (ne imaj riječi), sestro, u dobrom je stanju. Tada su postali veoma uznemireni zbog toga, a čovjek koji je suputnik s njime vjeran je i od naše je braće. Ne tuguj za njim, sestro, uskoro će biti tu.

⁷Odgovori njemu: «Šuti i ne zavara-vaj me. Stradalo je dijete moje.» I istrčavajući svaki dan promatraše put kojim je sin njezin otišao, te nikome ne vjerovaše, a kada sunce zade, ulazeći jadikovaše i plakaše cijelu noć i ne imаше sna.

A kad se navršī četrnaest dana svadbenih za koje se Raguel zakli-njaše da će ih ispuniti svojoj kćeri, dode Tobija k njemu i reče: «Pusti me da idem, znam ja da otac moj i majka ne vjeruju da će me ikada više vidjeti. Sada te preklinjem, oče, da me pustiš i otputujem ocu svoje-mu. Već ti ispripovjedih kako ga ostavih.»

Struktura. Ova scena se uklapa u kontekst četrnaestodnevnoг ženid-benog slavlja. Inače, mogli bismo je nazvati «prvom scenom» opisa To-bijina povratka u očevu kuću (1-7), gdje su roditelji zabrinuti; za razliku

od «druge scene» (8-14) otpuštanja ili oproštaja mladog bračnog para od Raguela i Edne. Radnja prve scene odvija se istovremeno s radnjom druge scene, s razlikom da su na dva različita mjesta: Niniva i Ekbatana. Obadva prizora su sasvim dijaloški strukturirana, i u verziji G¹ su znatno kraća.

Naime, pošto se Rafael vratio iz Ragesa Medijskog,⁴⁶ jedna misija je završena, ispunio se cilj preuzimanja deponiranog novca. Sada se radnja polagano usmjerava prema ozdravljenju Tobita, koji s Anom čeka sina s putovanja. Kod kuće u Ninivi, gdje vlada strah i neuroza, slijepi starac Tobit i žena Ana, boje se da se štogod nije dogodilo s njihovim djetetom koje je negdje daleko od njih. Ovaj odlomak govori upravo o situaciju kod kuće, o dijalogu između Tobita i Ane dok s nestrpljenjem očekuju sina Tobiju, koji je još uvijek u svadbenom slavlju i oproštaju s tazbinom. Dijalog što ga ovdje obrađujem mogao bi se podijeliti u sljedeću shemu:

- a) *Tobitova pitanja o Tobiji* (10,1-3)
- b) *Anino jadikovanje za Tobijom* (10,4-5)
- c) *Neslaganja glede Tobijina zakašnjenja* (10,6-7)

Razlog prepirke što se odvija u Ninivi između Tobita i Ane jest nedolazak njihova sina, koji je na svadbi. Treba primijetiti da je Raguel već prije svadbenog slavlja preklinjao Tobiju da «ne ide na put dok se ne navrši četrnaest svadbenih dana...»⁴⁷ (8,20), pretpostavljajući očito da bi Tobija želio što prije otići s svojim roditeljima, što će ipak živ i zdrav i učiniti, i to s polovicom nasljedstva. Tobija je popustio Raguelovim pritiscima kako i pokazuje scena u tekstu 9,1-4. Zbog te scene (8,20-21) koja je bitno utjecala na daljnji tijek radnje, otvara se prostor za dijalog u sljedećim recima.

Paralelizam s *Post* 31-32 i umjetnost kontrasta. U ovom odlomku bibličari vide paralelu s *Post* 31-32 ili bolje rečeno, ovaj odlomak se inspirira na *Post*, posebno u prikazu Jakovljeva povratka u Kanaan. U obadva pripovijedanja imamo iste elemente: putovanje sa suprugom i materijalnim dobrima i susret s anđelom. U našem slučaju Tobijin put je nešto manje dramatičan od Jakovljeva, a očekivani susret s roditeljima stimulira pažnju čitatelja. S finoćom i psihološkom ljepotom autor predstavlja sličice dirljivog obiteljskog života, gdje se kadrovi podudaraju: u Ninivi su roditelji u očekivanju, a u Ekbatani njihov sin je nestrpljiv dok se ne vrati svojoj kući. Služeći se kontrastom pisac predstavlja ganutljive

⁴⁶ *Medija* je u današnjem sjeverozapadnom Iranu.

⁴⁷ Ženidbeno slavlje od četrnaest dana ima i svoje simbolično značenje maksimalne punine, solidarnosti sa svima, prilikom čega bi trebao biti uključen što veći broj osoba. Nije riječ o slavlju samo dvije osobe ili nekoga uskog kruga, možda obitelji, nego svih.

scene knjige. Dok na jednoj strani imamo prizor velike radosti i veselja (8,19-21), na drugoj strani vidimo prizor prožet dubokim osjećajem žalosti (8,10-18).

Iščekivanje roditelja. Govor između Tobije i Rafaela, koji je prethodio u 9. poglavlju, uvjetovao je dijalog bogat direktnim govorima između Tobita i Ane. Zbog zakašnjenja sina, Tobit i Ana su u mislima jer se njihovo dijete nije vratilo u predviđeno vrijeme. Ali i sam Tobija u Ekbatani postaje nestrpljiv zbog roditelja, jer zna da i kratko zakašnjenje može uzrokovati brige starih roditelja. I on s nestrpljenjem očekuje dan odlaska. Karakter dvoje roditelja jasno se ocrtava: otac broji dane do povratka sina i pritom misli na povrat novca te ne ide tako daleko (iako je i sam zaista zabrinut) da bi on mogao biti mrtav, dok je majka zabrinuta samo za sinovljev život.

a) *Tobitova pitanja o Tobiji* (10,1-3). Ovaj prizor je već najavljen u 9,4 kada se Tobija obratio Rafaelu i rekao mu: «Znaš da moj otac broji dane, pa bude li se mnogo zadržavao, bit će zabrinut veoma.» Sada i *de facto* vidimo da slijepi Tobit broji dane i čudno mu je što mu se sin ne vraća, jer dobro poznaje put kojim je i sam često hodio. Ipak do sada nije bilo govora o tome koliko je putovanje trebalo trajati. Riječ ἡμέρα se ipak odnosi na putovanje, iako je u vezi s četrnaestodnevnom svadbenim slavljem. Tobit se nada Tobijinu povratku, a ne želi očajavati, pa kao da tješi samoga sebe. U tom smislu, čini se da je glagol ἐλογίζετο (*procijeniti, razmišljati, smatrati, pretpostavljati, rasuđivati, zaključivati, umovati, promišljati...*) dobro izabran imajući u vidu njegovu mnogostrukost i dubinu značenja, za razliku od glagola ἀριθμῶ (9,4) koji je također mogao biti upotrijebljen a znači jednostavno: *brojiti, prebrojiti, nabrajati...* Tobit ljudski gledano i realno intenzivno razmišlja u sebi što bi mogao biti motiv ili razlog kašnjenja, jer on odveć dobro poznaje put do svojega rodaka, kojemu je vjerojatno više puta hodio. Ovo tjeskobno proračunavanje ne znači isključivo, možda banalno zakašnjenje⁴⁸ bez nekoga razloga, nego i nešto više; što bi to moglo biti da Tobija kasni? Psihološki je opravdano da se očinski osjećaj kod Tobita povećavao kako se bližio dan vjerojatnog povratka njegova sina. U svakom slučaju prohujali rok povratka kod Tobita i Ane budi alternativna pitanja, koja su kod Tobita formulirana u obliku razgovora sa samim sobom: «da nisu oni odbijeni?» Tobit je također mogao pomisliti da je razlog zakašnjenja možda Gabaelova smrt pa nije imao tko uručiti novac Tobiji. Ovakva i slična pitanja glede sudbine njegova sina proizvode u Tobitu reakciju: «i počeo biti žalostan.»

⁴⁸ Usp. *Tobia*, a cura di D. Giuseppe PRIERO, Editrice Marietti, Torino 1963., str. 122.

b) *Anino jadikovanje*⁴⁹ za *Tobijom* (10,4-5). Dakako, u tom smislu i nemir je majke koja dolazi na scenu u ovim recima također opravdan, jer je to njezino dijete, dio nje same, i sklona je predmnijevati mnoge eventualne opasnosti pa čak i onu krajnju: da je umro. Ona ostaje nepromjenjiva i svojim stavom *de facto* proglašava sina mrtvim. Ona ne premisslja dugo i ne vodi monolog. Njezin istup je kratak i sve joj je jasno. Ali, takvom tvrdnjom Ana je u potpunoj suprotnosti s onim što se događa u Ekbatani; Tobija je zapravo živ. Ta prigovorila je ona Tobitu u suzama pri odlasku sina na put: «Ne bilo tog novca, smeće je prema našem sinu» (5,19), čime je očito htjela obezvrijediti novac naspram sinu. Svoje naricanje pretvara u krik i vapaj za Tobijom, životnim sadržajem, kojega je eto izgubila. Sin je pri odlasku bio ῥάβδος «štap»⁵⁰ njihovih ruku, a sada, po Aninim riječima, on je τὸ φῶς «svjetlo» njihovih očiju.⁵¹

Na djelu su dvije različite psihologije ponašanja: očeva koja «proračunava» (ἐλογίζετο), razmišlja sam sa sobom, i majčinska koja «govori» (εἶπεν).⁵² Možda u ovim riječima treba vidjeti i Anin samopriekor što mu je uopće dopustila poći na put.

c) *Neslaganja glede Tobijina zakašnjenja* (10,6-7). U ovom prizoru konfliktna situacija veoma se očituje. Izmijenjena su dva direktna obraćanja, od kojih je prvi Tobitov u kojem imperativno tješi Anu riječju «šuti» (σίγα), možda misleći da prestane plakati. Tim riječima Tobit želi na neki način utješiti i sebe i Anu otvarajući neku novu perspektivu. Time ju ujedno prekida u govoru i kao da želi ojačati svoju govornu poziciju. Prizor Anina jadikovanja kao da zaključuje priču i zatvara perspektivu daljnjeg pripovijedanja i nastavka radnje. Ona ne želi biti prevarena, te istom riječju (σίγα) ušutkuje muža.

Zanimljivo je uočiti kako u G^I recenziji stoji imperfekt ἐπορεύετο (10,7) da označi Anino svakodnevno izlaženje «na cestu kojom je sin krenuo na put», jedini trag što joj je preostao od sina. Tim imperfektnim oblikom, koji označava prošlu trajnu radnju, želio se izraziti Anin čin ponavljanja, odlazak na mjesto odakle je sin otišao, pa stoga, dakle, i pogled u budućnost, jer je to put kojim se Tobija ima vratiti.⁵³ Ovakvi detalji čine pripovijedanje plastičnim i napetim.

⁴⁹ Glagol ἄρηγεῖν je *terminus technicus* za naricanje.

⁵⁰ Štap u biblijskom poimanju ima značenje oslonca, obrane i vodiča.

⁵¹ Ova metafora je svakako u vezi sa životnom radošću, tj. onim što su djeca za roditelje i kako ih oni doživljavaju. Za temu «oči» i «svjetlo» usp. Ps 6,8; 13,4; 38,11.

⁵² Usp. *Tobia*, a cura di D. Giuseppe PRIERO, Editrice Marietti, Torino 1963., str. 123.

⁵³ Usp. *isto*, str. 124.

Ali priči nije kraj. Ipak retkom 7c usputno se spominje vijest o koncu četrnaest svadbenih dana pa se time otvara prostor ne samo za daljnji nastavak radnje, nego za kontrast isprepleten Tobitovom nadom u povratak, i Aninom zabludom da se radi o smrti. Ana je tako primjer žene koja je izgradila zaključak na strahu i nemiru te upala u zabludu, a Tobit je lik koji je na njezinom (tuđem) nemiru i strahu izgradio pouzdanje u povratak, što je u biti odgovaralo istini. Tobija, koji se vratio živ i zdrav kući, dokaz je kako je Božje milosrđe njegovo putovanje usmjerilo prema određenom cilju i da kroz to i drugi mognu vidjeti Boga na djelu.

2.3. Na putu iz Ekbatane prema Ninivi (10,8-13)

2.3.1. Oproštaj iz Ekbatane

⁸καὶ εἶπεν Ῥαγουήλ τῷ Τωβία Μείνον, παιδίον, μείνον μετ' ἐμοῦ, καὶ ἐγὼ ἀποστέλλω ἀγγέλους πρὸς Τωβὶν τὸν πατέρα σου καὶ ὑποδείξουσιν αὐτῷ περὶ σοῦ.

⁹καὶ εἶπεν αὐτῷ Μηδαμῶς, ἀξίῳ σε ὅπως ἐξαποστείλης με ἐντεῦθεν πρὸς τὸν πατέρα μου.

¹⁰καὶ ἀναστὰς Ῥαγουήλ παρέδωκεν Τωβία Σάρραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὸ ἥμισυ πάντων τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ, παιδας καὶ παιδίσκας, βόας καὶ πρόβατα, ὄνους καὶ καμήλους, ἱματισμὸν καὶ ἀργύριον καὶ σκεύη.

¹¹καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτοὺς ὑγιαίνοντας καὶ ἠσπάσατο αὐτὸν καὶ εἶπεν αὐτῷ Ὑγίαινε, παιδίον, ὑγιαίνων ὑπάγε· ὁ κύριος τοῦ οὐρανοῦ εὐοδώσει ὑμᾶς καὶ Σάρραν τὴν γυναῖκά σου, καὶ ἴδοιμι ὑμῶν παιδία πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν με.

Prijevod

⁸A Raguel reče Tobiji: «Ostani, dijete, ostani sa mnom, a ja ću poslati glasnike Tobiji tvojemu ocu i obavijestit će ga o tebi.

⁹Odvrti (Tobija) njemu: «Nipošto, molim te da me pošalješ mojemu ocu».

¹⁰Raguel ustavši, preda Tobiji Saru, njegovu ženu i polovicu od svega što je imao, sluge i sluškinje, goveda i ovce, magarce i deve, nakit, novac i opremu.

¹¹Otpustivši ih u dobrom zdravstvenom stanju, ljubazno ga (Tobiju) pozdravi te mu kaza: «Ostaj zdravo, dijete, i sretno putuj. Gospodar neba neka vam udijeli sreću i Sari ženi tvojoj, i da vidim djecu vašu prije nego umrem» .

¹²καὶ εἶπεν Σάρρα τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ὑπαγε πρὸς τὸν πενθερόν σου, ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοὶ γονεῖς σου ὡς οἱ γεννήσαντές σε· βιάδιζε εἰς εἰρήνην, θύγατερ, ἀκούσαιμί σου ἀγαθὴν ἀκοήν, ἕως ζῶ. καὶ ἀπασπασάμενος ἀπέλυσεν αὐτούς, καὶ Ἔδνα λέγει Τωβίᾳ τέκνον καὶ ἀδελφε ἠγαπημένε, ἀποκαταστήσαι σε κύριος καὶ ἴδοιμι σου τέκνα ἕως ζῶ, καὶ Σαρρας τῆς θυγατρὸς μου πρὸ τοῦ με ἀποθανεῖν ἐνώπιον τοῦ κυρίου παρατίθεμαί σοι τὴν θυγατέρα μου ἐν παραθήκῃ μὴ λυπήσης αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· παιδίον, εἰς εἰρήνην· ἀπὸ τοῦ νῦν ἐγὼ σου μήτηρ καὶ Σάρρα ἀδελφή, εὐοδωθήμεν πάντες ἐν τῷ αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας ἐν τῇ ζωῇ ἡμῶν. καὶ κατεφίλησεν ἀμφοτέρους καὶ ἀπέστειλεν ὑγιαίνοντας.

¹³καὶ ἀπῆλθεν Τωβίας ἀπὸ Ῥαγουήλ ὑγιαίνων καὶ χαίρων καὶ εὐλογῶν τῷ κυρίῳ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τῷ βασιλεῖ τῶν πάντων, ὅτι εὐόδωκεν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. καὶ εἶπεν αὐτῷ Εὐοδώθη σοι τιμᾶν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῶν.

¹²Reče i Sari kćeri svojoj: «Otputuj svojemu svekru jer od sada su oni tvoji roditelji, kao da su te rodili. Idi u miru, kćeri, i da čujem o tebi samo dobre vijesti, sve dok živim». I oprostivši se otpusti ih. A Edna reče Tobiji: «Dijete i brate ljubljene, neka ti Gospodar dade sretan povratak i da za života vidim tvoju djecu i kćeri moje Sare prije nego umrem. Pred Gospodinom ti predajem svoju kćer na čuvanje, ne žalosti je u sve dane svoga života. Dijete, u miru (idi). Od sada sam ja tvoja majka a Sara sestra, blagoslovljeni bili svi u njemu (Gospodinu) sve dane našega života». Obadvoje izljubi i otpusti želeći sretan put.

¹³Tobija je otišao od Raguela zdrav i veseo blagoslivljajući Gospodina neba i zemlje, kralja svega, što ga je vodio dobrim putem (što mu je put pošao za rukom). I reče mu: «Neka ti bude dano častiti ih sve dane života njihova.»

Ovaj treći dijalog, za razliku od prethodna dva u kojima razgovaraju Tobit i Ana, smješten je u drugom ambijentu, a i likovi su drugi. Naime, radnja se odvija u kući Raguellovoj, tj. u krugu Sarinih roditelja u Ekbatani.⁵⁴ Povratak počinje upravo opraštanjem u Ekbatani i molbom

⁵⁴ Ženidbeni prizor u vezi s Tobijom ima sličnosti sa ženidbom Izakovom iz knjige *Post 24*, gdje Abraham šalje slugu u Mezopotamiju da potraži ženu za njegovog sina Izaka. Sluga,

Tobijinom da ga Raguel pusti kući, jer su mu roditelji zabrinuti zbog njegova nedolaska. Dakle, dvije kontrastne figure akteri su ovoga ulomka; s jedne strane Tobija koji moli Raguela da se vrati kući, a s druge strane Raguel koji ga što dulje želi zadržati kod sebe. Sara još ništa ne govori, nego je samo objekt radnje, naročito njezina oca Raguela. I ovaj dijaloški niz možemo podijeliti na nekoliko scena:

- a) *Raguelov alternativni prijedlog i Tobijina upornost (10,8-9)*
- b) *Raguel otpušta Tobiju s darom (10,10)*
- c) *Raguel i Edna opraštaju se od Tobije i Sare (10,11-12)*
- d) *Tobijin odlazak i zahvala Bogu (10,13)*

a) *Raguelov alternativni prijedlog i Tobijina upornost (10,8-9)*. Ponovno imamo suprotno stajalište izraženo u riječima Raguelovim, u kojima se početak njegova govora ogleda kao suprotnost Tobijinim riječima «pusti me da idem...» (ἐξαποστείλης), a glasi: «Ostani kod mene (μεῖνον μετ' ἐμοῦ), a ja ću se pobrinuti da pronađem nekoga tko će ocu tvome donijeti vijesti o tebi.» Dakle, tu je alternativa kojom naglo mijenja obrazloženje ostanka. Radi se o verbalnom sukobljavanju Raguela i Tobije, jer Raguelu je stalo da Tobija ostane poradi njega, tj. veže ga za svoju osobu. Raguelova argumentacija temelji se na obećanju, dok je Tobija temeljio na stvarnom iščekivanju svojih roditelja da ga što prije ugledaju kao sretnog povratnika i obavljenog posla.

Onaj «netko» u izvornom tekstu je ἀγγέλουσ koji bi trebao biti poslan (ἀποστέλλω) da umiri i utješi Tobijine roditelje donoseći im vijest o Tobiji. I sam birani izraz ἀποστέλλω, koji govori o jednom služinačkom odnosu, može upućivati na dopunsko značenje, tj. da se radi o nekome sluzi. Ali Tobija je sa svojim odlučnim «ne» nepokolebljiv u nastojanju i ponavlja svoju prvotnu molbu pojačanu izričitim opozivom: «Ne, nego me pusti da idem k ocu svome!»⁵⁵ Nada njegovih roditelja da će ga uskoro vidjeti povod je Tobijinoj molbi za otpuštanjem. Kao što misli njegovih roditelja lete prema udaljenom sinom u Ekbatani, tako i njegove istovremeno idu natrag prema roditeljima u dalekoj Ninivi. Njegovi su roditelji izgubili već nadu da će ga ugledati (ὅτι ὄψονταί με ἔτι) (8). Ovdje se on pokazuje kao osoba koja je kadra reći *da* i *ne*, koja je inače znala pobijediti strah u sebi te isto tako osluhnuti glas nutrine. Tobija ide za tim da sam priopći svome ocu ono što je Raguel htio da učini glasnik.

čije se ime ne spominje, našao je djevojku Rebeku za Izaka, ali su ga također njezini brat i majka zadržavali da ostane deset dana. Tu također nalazimo blagoslovnu molitvu za Rebeku u želji da ima brojno potomstvo.

⁵⁵ Sličnost pripovijedanja i molbu za otpuštanjem nalazimo također u *Post* 24,54s.

Ove činjenice idu u prilog zrelosti njegove osobe i vjere. U oprečnosti prema Raguelu očituje se Tobijina odlučnost, koja ga vuče na povratak u očevu kuću, što opet izražava važnost povezanosti s vlastitim korijenima. Jer tko se veže bračnim vezom, moći će izgraditi nešto novo i veliko samo polazeći od veze s korijenima odakle je nastao život. Bez te povezanosti nije moguće izgrađivati ni ljubav, ni prijateljstvo, niti život.⁵⁶

Promatrajući tekstualnu povezanost dijaloga, Tobijina molba stavlja Raguela u razmišljanje, kojemu ne preostaje ništa drugo doli mu dati pozitivan odgovor i tako mu udovoljiti. O tome govori treći prizor. U ovom direktnom obraćanju Tobije Raguelu Tobija navodi brigu svojih roditelja u Ninivi kao razlog za povratak kući, tj. odlazak iz Ekbatane što je prije moguće. Kod Tobije je proradio osjećaj za stare roditelje koji ga željno iščekuju. I u ovom retku može se otkriti kontrastna slika umjetnika na djelu, tj. stavljanje starog bračnog para nasuprot mladome. Sličan pripovijedalački model nalazimo u izvještaju o Izaku i Rebeki (*Post* 24,54-61), u kojem Izak također moli za povratak svome gospodaru.

b) *Raguel otpušta Tobiju s darom (10,10)*. U ovoj sceni Raguel je ovdje jedini nositelj radnje. Καὶ ἀναστὰς najavljuje početak radnje na temelju osobne odluke i unutarnjeg poticaja. Konfrontacija između njega i Tobije bila je u prilog Tobiji, jer više neće biti međusobnog sučeljavanja. Ključna riječ παρέδωκεν s pridodanim participom ἀναστὰς određuje tijek radnje. Ono što Raguel sada čini odnosi se na pripremu Tobijina putovanja. On mu predaje (ἐν παραθήκη)⁵⁷ kćer Saru i polovicu svoga imanja, čime se ispunjavaju obećanja dana u 8,21. Ovdje je riječ o očevu daru kćeri. S obzirom na imanje⁵⁸ koje je spomenuto, pojedine redakcije spominju detalje, koji se mogu svesti na standardno imanje jednoga posjednika: sluge, stoku i novac. Sluge i stoka pripadaju u pokretnu imovinu. Izraz παῖδας καὶ παιδίσινας ima značenje slugu i sluškinja uz koje ide i ostala imovina, stoka sitnog (πρόβατα) i krupnog zuba (βόας). Na koncu se spominje ...καὶ ἀργύριον καὶ σκεύη (srebro i odjeću/opremu) kao polazišna točka putovanja koje će upravo uslijediti.

⁵⁶ Usp. A. CHEREGATTI, *Tobia*, Edizioni Dehoniane, Bologna 1993., str. 62.

⁵⁷ Ovo je jonski izraz, inače glasi παρακαταθήκη. Sara se predaje Tobiji kao zalag, dragocjeno blago (*depositum*), vrijednost, povjereno dobro ili novac koje on treba čuvati i očuvati.

⁵⁸ U antičkom grčkom pridjev ἡμισυς, ἡμίσεια, ἡμισυ označava kvantitativnu polovicu nečega i traži imenicu u genitivu. U *Septuaginti* (LXX) pojavljuje se rijetko. Usp. F. BLASS / A. DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1979., str. 39.

S obzirom na Tobitovo osljepljenje i prijeteće osiromašenje Tobija je bio sretan da je podigao novac od Gabaela, a sada tomu treba pridodati i poklone od tasta, što će uvelike poboljšati njegovo cjelokupno materijalno stanje. Ova Raguelova velikodušnost pokazuje da on u konačnici pristaje na oprostaj s Tobijom, što mu doduše teško pada jer od sada ostaje sam sa svojom suprugom Ednom. U tom kontekstu bilo je opravdano njegovo protivljenje Tobijinoj molbi, a pristanak na odlazak prikazuje ga kao čovjeka koji ima ispravan stav glede odnosa dijete roditelji.

c) *Raguel i Edna opraštaju se od Tobije i Sare* (10,11-12). Ovdje je prikazan način ispraćaja kćeri koja se udaje. Međutim, odmah na početku r. 13 imamo ključni izraz ἐξαπέστειλεν koji je s izrazom ὅπως ἐξαποστείλης με proizvodio sadržajnu i stvarnu napetost radnje. Sada je konačno Tobijina molba za odlaskom ispunjena, što je bila scena za otvaranje upravo ovoga oprostajnog prizora. U r. 11 retku Sara je po prvi put nazvana «ženom» Tobijinom. Završava se jedna cjelina i prelazi na drugu temu, tj. na čestitke za sretno putovanje i ispraćanje kćeri i zeta.

Materijalnom bogatstvu Raguel je pridodao i svoju verbalnu čestitku prvo Tobiji a zatim i Sari, iako zamjenice i glagoli koji puta stoje u singularu a katkada u pluralu. Imperativni oblik ὑγίαινε može se shvatiti kao riječ blagoslova, jer ona to u biti i znači: *biti u dobrom zdravstvenom stanju, biti ispravan ili dobro utemeljen, biti na pravom putu, razmišljati bez bilo kakve pogreške*. Sadržaj njegove čestitke prije svega jest želja za sretno putovanje zaručnicima, i druga želja da vidi njihovu djecu prije nego umre.

Ovdje susrećemo izmjenu kolektivnog i pojedinačno upućenog govora; govor u pluralu upućen Tobiji i Sari (ὁ κύριος τοῦ οὐρανοῦ εὐοδώσαι ὑμᾶς) (Gospodar neba neka vam udijeli sreću), a zatim govor u singularu (καὶ Σάρρα τὴν γυναῖκά σου) (i Sari ženi tvojoj), te opet u pluralu (καὶ ἴδοιμι ὑμῶν παιδία) (i da vidim djecu vašu). On dakako želi vidjeti njihovu djecu (svoje unuke) što je znak blagoslova za svakoga Židova i inače za čovjeka. Opet se javlja sintagma ὁ κύριος τοῦ οὐρανοῦ, kao i u ranijem tekstu 7,17. Nakon što se Raguel obratio samo Tobiji, poslije se obraća obadvoma, Tobiji i Sari, da bi zaključio riječima upućenim samo kćeri Sari. U tom kontekstu καὶ Σάρρα τὴν γυναῖκά σου djeluje kao umetak kojim je i Sara uključena u očev blagoslov (εὐοδώσαι).⁵⁹

⁵⁹ εὐοδώω *dobro se slagati ili razumjeti, razvijati se, uspjati, poći za rukom, dobiti, postići, steći...*

Glede uputa za budući život svojoj kćeri, koja od sada treba živjeti sa svojim mužem u novoj sredini, Raguel daje sasvim praktične savjete. Ona treba slušati svoga svekra kao da joj je roditelj,⁶⁰ i o njoj želi čuti samo dobre vijesti: ἀκούσαιμί σου ἀγαθῆν ἀκοήν.⁶¹ Upravo ove riječi trebale su biti posljednja želja očeva. Rekavši zbogom, otpusti ih obadvije, što je opet na djelu smjena pojedinačnog i kolektivnog govora. Bile su to želje oca svojoj kćeri, ono što mu je bilo na srcu, o poštivanju svekra i svekrve. Sara će sada napustiti svoju roditeljsku kuću i poći u daleki i nepoznati kraj sa svojim mužem. Bit će to za nju početak novoga i sasvim drugačijeg iskustva. Onaj tko se udaje ostavlja vlastite idole, običaje i navike. Na taj način obnavlja se život i daje novi. Želje i upute Raguela svojoj kćeri osvjetljavaju obiteljski odnos židovske obitelji biblijskog vremena, u kojem se ogledaju srdačna naklonost i dobronamjernost s jedne i roditeljski autoritet prema djeci s druge strane.

Oproštaji u roditeljskoj kući djeluju asimetrično. Dok je Raguel zaokupljen prije svega oko Tobije, a tek poslije oko kćeri, njegova supruga Edna oprašta se samo od Tobije ali također misli na Saru i stalo joj je da je Tobija ne žalosti - μη λυπήσης αὐτήν. «Ne žalostiti Saru» ima neko posebno značenje, koje govori koliko su roditelji voljeli svoje jedino dijete. Tim izrazom Raguel i Edna stavljaju sebe u odnos s roditeljima Tobijinim. Dakle, Edna se nekako više brine za Sarinu dobrobit.

Zanimljivo je što Edna naziva svoga zeta «bratom» i «djetetom». Riječ «brat» spominje se samo jednom. Ovaj dio teksta, kao i dva spomenuta izraza, stavljaju naglasak na obitelj, posebno na odnos zaručnika i zaručnice, te zeta, punca i punice. U tom svjetlu treba shvatiti i sam izraz «brat» (ἄδελφε) koji u ovom slučaju može izražavati odnos između zeta i punice, kao i odnos među sunarodnjacima. Izraz «djetetom» može se shvatiti kao očitovanje majčinstva i izražaja topline, blizine, prema Tobiji s kojim je sada u posebnim vezama preko udaje kćeri za njega.⁶² Edna će Saru izričito osloviti s «θυγατρός» (12), pa je u tom kontekstu možda razumljivo da i Tobiju oslovljava s «τέκνον». Ednina želja i preporuka otkrivaju finoću njezine duše. Izraz ἐγώ σου μήτηρ zacijelo otkriva osjećaj duboke naklonosti što treba vladati u novoj židovskoj

⁶⁰ Upotrijebljeni glagol ima veoma naglašeno značenje koje uključuje strogoću: ὑπάγω voditi pod, podložiti, podvoditi...

⁶¹ Ovdje se radi o pojmu *figura etymologica*, tj. o sastavljanju glagola s imenicom iste osnove.

⁶² Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin - New York 1994., str. 160-167.

obitelji u dijaspori kao i među onima koji se nazivaju izabranim narodom.⁶³ Oproštajne čestitke Edne idu u smjeru velike radosti za budućim unucima (čime ona završava svoje želje), u čemu se očituje Božji blagoslov kroz brojnu djecu, a to će biti povod da će kasnije i Tobija njih blagosloviti. Sva pažnja i briga usmjereni su na djecu «što su jedina» (8,17) koja utjelovljuju budućnost.

d) *Tobijin odlazak i zahvala Bogu (10,13)*. U ovom se prizoru očituje Tobijina zahvala Bogu jer posao je obavljen do kraja i misija je završena uspješno, pa treba Bogu zahvaliti. Njegovo odlazak rezultat je Raguelova otpuštanja i tako lanac reakcija od inicijative do odlaska na put doživljava svoje ispunjenje. Upravo stoga i može zahvaljivati Bogu jer su mu očekivanja ispunjena. Tobija kao da je svjestan da je to Božje djelo i ne bi mu uspjelo samo njegovim osobnim zalaganjem, nego se Bog umiješao u taj plan. U tom kontekstu treba posebno svratiti pozornost na riječ εὐοδώθη (*uspjeti, poći za rukom*), jer odlazak na put i boravak u Ekbatani za Tobiju su povezani; on je preuzeo novac od Gabaela i usputno se oženio, a ključna točka tog uspjeha jesu događaji koji su se tamo zbivali. Glagol εὐοδώω je u pasivu (εὐοδοθήειμεν 1. l. sg. I. aor. opt. pas.). Naime, po sklapanju braka Raguel želi svojem zetu dobro i uspješno putovanje natrag k ocu. On ga je zato blagoslovio i zaželio sretan put, što znači da svoje želje proširuje vremenski, tj. na period putovanja što ga čeka, pa zato sve treba biti dobro i uspješno. Po povratku Tobija će, sretan, izvijestiti oca o velikim događajima (11,13), jer Bog ga je dobro vodio. Stoga, njemu (Bogu) treba pripisati svu zahvalnost, pa je stoga glagol u medijalnom obliku: sam Bog je uspješno priveo putovanje pa mu je Tobija zahvalio. U ovoj sceni osjeća se uzročno-posljedična povezanost između Božjeg vodstva i ljudskog uspjeha. Bog je nagradio ljudsku pobožnost i poslušnost.

Prema G^{II} recenziji ispada možda nejasan ovaj r. 13.⁶⁴ *JB* proširuje r. 13 recenzije G^I i preinačuje: «Tobija krenu zadovoljan od Raguela. Sav radostan blagoslivljao je Gospodara neba i zemlje i Kralja svemira zbog sretna uspjeha svoga putovanja. A ovako blagoslovi Raguela i njegovu ženu Ednu: 'Neka mi je ta sreća da vas mogu častiti sve dane svog

⁶³ *Tobia*, Versione, introduzione, note di S. VIRGULIN, Edizioni Paoline, Roma 1983., str. 120-121.

⁶⁴ Autor Helen Schüngel-Straumann smatra da ima poteškoća s ovim retkom. Naime, tekst je prilično nesiguran, pa je teško ustanoviti tko je subjekt a tko objekt posljednje želje. Plural εὐτοῦς (prema kontekstu) vjerojatno se odnosi na Tobijine roditelje. Usp. H. SCHÜNGEL-STRAUMANN, *Tobit*, (*Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament*), Herder Freiburg – Basel – Wien 2000., str. 146.

života'!»⁶⁵ Tobijin blagoslov punca i punice znak je prihvaćanja njihovih uputa za život i odnos prema Sari, kao i želja za njihovu sretnu budućnost, na koju on ne može bitno utjecati. Oženjen, on se vraća svojim roditeljima i okreće se nova stranica osobne povijesti. Stoga ovaj r. 13 (prizor) doživljavamo kao prekretnicu pripovijedanja, gdje su s jedne strane utisnuti događaji u Ekbatani, a s druge strane otvara se prostor za pripovijedanje novih događaja. Daljnji tijek radnje koncentrira se oko ključne riječi «vidjeti», tj. da je nevolja starog roditelja u Ninivi riješena ozdravljenjem vida.

2.3.2. Literarna kritika dijaloga

U ovom dijelu nastojim se kritički osvrnuti naročito na one tekstove koji ne pripadaju u prethodne analizirane dijaloge. I ovaj naslov nema tendenciju obuhvatiti svu moguću i posvemašnje iscrpnu literarnu kritiku, nego ukazati na one dijelove koji su nekako uočljivi već prilikom prvoga iščitavanja teksta. U knjizi, u kojoj je u kratkim crtama ispričana povijest jedne obitelji, uočavamo istovremenost radnje kroz podatak sličnosti nevolja dvoje ljudi, Tobita i Sare iz čijih se usta jednako uzdižu molitve⁶⁶ Bogu da ih oslobodi muka, kao npr. u ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἐκεῖνη 3,7.10 i ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ 3,11.16.⁶⁷

Već u dijalogu iz 5,3 dvije rečenice napisane jedna iza druge svraćaju pozornost na sebe, od kojih jedna počinje s καὶ νῦν ἰδοὺ, a druga s καὶ νῦν, παιδίον. Zahvat redaktora išao je vjerojatno u tom pravcu da prvu rečenicu uvodi s καὶ νῦν ἰδοὺ, koja prekida gradnju rečenice. Ali u 5,2 Tobija pita oca kako će preuzeti novac kad ne zna onoga u koga je pohranjen. Prvi Tobijin prigovor tako obeshrabruje Tobita odmah u početku (5,3). Međutim, slijedi druga rečenica koja počinje s καὶ νῦν, παιδίον, kojom Tobit nalaže Tobiji da potraži već nekoga čovjeka koji će ići s njime u pratnji, a kojeg će on nagraditi. U ovom kratkom dijalogu

⁶⁵ Usp. bilješku a), JB, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1994., str. 528.

⁶⁶ Cijela knjiga protkana je zlatnim nitima brojnih molitava, koje uvijek započinju veličanjem Gospodina, makar se radilo i o teškim trenucima. Cilj joj je pokrenuti čovjeka da slavi i veliča Boga i da Božja pomoć bude djelotvorna u trenucima njegove nevolje. Utemeljena je na pouzdanju da je Bog jedan, da je blagonaklon prema čovjeku, te može i hoće pomoći. Isto tako i naš život treba pjesmu i veličanje, što nam govori i naše svagdanje iskustvo. U *Tob* otkrivamo upravo životnu snagu te veličajne pjesme i snagu radosti protiv tuge. Stoga posljednje anđelove riječi, neposredno prije odlaska onome koji ga je poslao, jesu: Καὶ νῦν εὐλογεῖτε ἐπὶ τῆς γῆς κύριον καὶ ἐξομολογεῖσθε τῷ θεῷ («A sada blagoslivljajte na zemlji Gospodara i slavite Boga» 12,20).

⁶⁷ Usp. E. ZENGER u. a., *Einleitung in das Alte Testament*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart - Berlin - Köln, 31998., str. 248.

između oca i sina uočavamo kako rečenica καὶ νῦν ἰδοὺ ἔτη εἴκοσι... na neki način prekida slijed misli o onome kako on treba ići na put glede pohranjenih deset srebrnih talenata.⁶⁸

Ostanimo još malo na dijalogu 5. poglavlja, ali podimo korak dalje i pogledajmo što se događa u r. 14. Dok se Tobit propitkuje za rod suputnika (Azarju/Rafaela) njegova sina, Tobit sam progovara o svojoj kulturno-ortopraksiji, tj. kako je hodočastio u Jeruzalem sa sinovima Semejevim i time ispunjavao dužnosti pobožnog Židova. Poslije toga slijedi kratki govorni dio o Semejevim sinovima kako su bili poštteni i valjani ljudi. Međutim, vidimo jednu nelogičnost, jer nešto prije (u 1,6) Tobit kaže da je sam (μονώτατος)⁶⁹ od roda svoga išao u Jeruzalem. Ipak je sve to u skladu s njegovim temeljnim teološkim uvjerenjem koje je na liniji redaka 4-8 i 10-12 poglavlja 1.

U retku 5,18 pojavljuje se na sceni Ana, koja preuzima središnju ulogu. Ta epizoda uklapa se između Tobitova blagoslova za sretan put (5,17) i odlaska Tobije i Rafaela na putovanje (6,2). Dijalog Ane i Tobita u retku 5,18 je tako postavljen da izgleda kao da je Tobija već otputovao (Τί ὅτι ἀπέστειλας τό παιδίον μου) (Zašto si poslao moje dijete), što će izričito biti spomenuto tek poslije, i da se radnja događa iza leđa njihova sina, kada je on već otputovao, a ustvari nije. Ovaj *intermezzo* povećava pripovjedačku napetost, što za cjelokupni sklop i nije baš potrebno. Tobit naglašava pouzdanje u Boga čime stoji u suprotnosti s bojažljivom majkom.

U predugoj rečenici 6. poglavlja (6,13) uočljive su tekstualne prerade, gdje r. 13 započinje s καὶ εἶπεν i time se ujedno prekida govor Rafaelov koji prethodno govori. Druga prerada se sastoji u tome što u istom retku imamo dva bliska govora upućena Tobiji, koji slično započinju pa je malena vjerojatnost da mogu biti djelo jedne autorske ruke: καὶ ἄκουσόν μου, ἄδελφε, καὶ λαλήσω τῷ πατρὶ (čuj me, brate, razgovarat ću s ocem) (13b)... i καὶ νῦν ἄκουσόν μου, ἄδελφε, καὶ λαλήσομεν (a sada čuj me, brate, govorit ćemo...), (13c).⁷⁰ Na prvi pogled čini se da ove dvije rečenice sadržajno proturječe jedna drugoj, jer 13b kaže «govorit ću (tj. ja, Rafael) ocu», a u 13c stoji «mi (tj. Rafael i Tobija) ćemo govoriti». Nakon 13b Rafael govori s ocem Sarinim o ženidbenom ugovoru pri čemu bi se svadbeno slavlje trebalo proslaviti po povratku iz Ragesa. Naprotiv,

⁶⁸ Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin-New York 1994., str. 15.

⁶⁹ Zanimljiv je ovaj izraz μονώτατος za kojeg autor M. RABENAU u bilješci 36 citiranog djela kaže kako ga autor A. SCHOLZ, u *Commentar zum Buche Tobias*, Würzburg 1889. (*Commentar* 25) drugačije prevodi, odnosno ublažava spomenutu napetost (ili nelogičnost) te ga prevodi s «ipak».

⁷⁰ Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin-New York 1994., str. 16.

nakon 13c prosidba i zaruke trebaju biti iste večeri, a na povratku kući iz Ragesa Tobiju će pratiti njegova zaručnica i tamo je planirana svadba. Napetosti su vidljive i u umetnutoj rečenici *καὶ ἐπίσταμαι ὅτι οὐ μὴ δυν-ηθῆ...* (znam da ne može...), u kojoj od predikata *ἐπίσταμαι* ovise tri infinitiva jedan za drugim (*κωλύσαι, ἐγγυᾶσθαι, ὀφειλήσειν*) i jedan (*γινώσκειν*) povezan *καὶ διὰ τὸ*. Ponovno gledamo u sadržaj i vidimo da u 6,11.12 gdje anđeo upućuje Tobiju da je u rodu s Raguelom i da bi se trebao oženiti s njegovom kćeri koja se zove Sara; u tom kontekstu rečenica r. 13 *ὅτι σοὶ κληρονομία καθήκει...* (da ti imaš pravo na nasljedstvo...) a koja stoji kasnije, uvodi već prije izrečene misli iz r. 12. i 13.⁷¹

Sljedeće 7. poglavlje već u retku 6. iznenađuje čitatelja kako Raguel uopće znade za Tobitovu sljepoću kada mu nitko o tome nije prije govorio, a što autori smatraju umetnutim (proširenim) tekstom. U 7,12 rečenica *Κόμισαι κατὰ τὸν νόμον καὶ κατὰ τὴν κρίσιν τὴν γεγραμμένην...* (Uzmi je po zakonu i propisu napisanu u knjizi...) zvuči nekako službeno, pravno (juristički), što u biti ima svoju težinu i formu kojom se brak službeno sklapa. Već sljedeći dio naglašava uzročno-pravnu obvezu za takav bračni ugovor: *...Μωυσέως δοῦναι σοι τὴν γυναῖκα, ἔχε καὶ ἄπαγε πρὸς τὸν πατέρα σου ὑγιαίνων (...Mojsijevoj, da ti se daje za ženu, imaj je i vodi je zdravu svome ocu).*

Posljednji dijaloški niz 12. poglavlja govori o anđelovu otkrivanju Tobitu. U r. 6 stoji *Τότε ἐκάλεσεν τοὺς δύο κρυπτῶς καὶ εἶπεν αὐτοῖς* (Tada [anđeo] pozva njih dvojicu u stranu i reče im), a u prethodnom r. 5 stoji da je Rafael već pred Tobijom i Tobitom; «onda pozva (Tobit) anđela i kaza mu» (*καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ εἶπεν*). Autori smatraju da prilog *κρυπτῶς* proturječi sljedećem zahtjevu u kojem Rafael poziva dvojicu svojih sugovornika da javno slave Boga (*ἐξομολογεῖσθε ἐνώπιον πάντων τῶν ζώντων ἃ ἐποίησεν μεθ' ὑμῶν ἀγαθὰ*) (Hvalite ga pred svim bićima zbog dobra što vam učini). Nije jasno zašto takvu molbu za slavljenjem Boga treba izricati *κρυπτῶς*.⁷²

⁷¹ U ovom kontekstu blagoslova za putovanje i o Božjoj pomoći koji na nebu stoluje (*καὶ ὁ θεός ἐν τῷ οὐρανῷ διασώσει*) (a Bog na nebu će spasiti), u koju se Tobit uzda, P. DESELAERS naglašava kako se Bog ne pojavljuje kao onaj koji neposredno zahvaća, kako je to npr. u *Psalmina* 31,16 ili u 1 Sam 14,23, nego djeluje preko svojega posrednika, u ovom slučaju preko anđela Rafaela koji je pratilac Tobijin. Usp. P. DESELAERS, *Das Buch Tobit*, Studien zu seiner Entstehung, Komposition und Theologie, Univesitätsverlag Freiburg Schweiz; Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1982., str. 124-125.

⁷² Usp. M. RABENAU, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin - New York 1994., str. 21-22.

2.3.3. Fragmenti profane literature u tekstu

U knjizi nailazimo na utjecaje književnosti drugih naroda, odnosno profane literature. U ovom podnaslovu ukazujem na neka mjesta gdje je vidljiv takav utjecaj. Tako npr. jedna stvar, možda marginalna ali ima svoju važnost, jest ta što se spominje pas: καὶ συνῆλθεν αὐτοῖς ὁ κύων ἐκ τῶν ὀπίσω. I *Vulgata* također spominje psa koji ide kao prethodnica dvojice putnika (*tunc praecurrit canis qui simul fuerat in via et quasi nuntius adveniens blandimento suae caudae gaudebat*). U *Odiseji* Homerovoj (XVII, 254-327) također se spominje pas Argos koji se radovao Odisejevu povratku kući, a poslije «crna ugrabi smrt i sudbina Argosa tada kad iza dvadeset ljeta Odiseja ugleda opet» (XVII, 326-327), pa stoga nas navodi na razmišljanje da se ovdje radi o eventualnom utjecaju grčke književnosti na *Tob*.

Spomenimo još jedan element, koji bi ujedno možda mogao osvijetliti datiranje knjige, a taj je dodirna točka s apokrifnom, odnosno izvanbiblijskom književnošću i književnošću prednjeg Istoka, spominjanje Ahikara⁷³ (Ἀχίχαρος) na četiri mjesta (1,22; 2,10; 11,19; 14,10). Njegovo ime odnosi se na poznati tekst mudrosne tradicije asiro-babilonske u kojem se precizno govori o Ahikaru, prvome ministru Salmanazara, kralja Asura. Jasno je da se radi o istom Ahikaru o kojem govori tekst iz knjige *Tob*, koji također pripada u mudrosnu knjigu narativnog oblika.

U knjizi *Tob* Ahikar je Tobitov bratić (1,21-22) i dobročinitelj. Inače, Ahikar je starinsko djelo od kojega su sačuvani prijevodi na sirske, armenske, arapske i staroslavenske. Tekstovi pronađeni u Gornjem Egiptu u židovskoj koloniji Elefantini između 1906.-1907. prikazuju Ahikara i zbirku njegovih izreka.⁷⁴ Posebnosti koje donosi Sinajski kodeks (S) izgleda da se savršeno slažu s aramejskom pričom o Ahikaru (5. st. pr. Kr.). Stoga bi se izvorni *Tob* mogao smjestiti u epohu koja je prethodila redakciji S.

U 3,8 spominje se ime zlog duha Asmodeja (Ἄσμοδαῖος), onoga koji uništava, zatornika. Taj zli duh hoće uništiti tek procvat život na

⁷³ O ranožidovskoj mudrosti i tradiciji o Ahikaru nešto više u: H. KÜCHLER, *Frühjudische Weisheitstraditionen. Zum Fortgang weisheitlichen Denkens im Bereich des frühjudischen Jahresglaubens* (OBO 26), Freiburg 1979., 319-413

⁷⁴ Usp. W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet – spomen obećanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1987., str. 401-402.: Radnja u tom izvještaju jest s dvora asirskih kraljeva Sanheriba (705.-681. pr. Kr.) i Asarhadona (680.-669.). Ukratko, radi se o tome da je veoma cijenjeni Ahikar bio na dvoru oklevetan od svoga nećaka Nadana pa mu je život bio u opasnosti. Sakrio se uz pomoć nekoga časnika, a potom je Ahikar pomogao Asarhadonu i bio vraćen na svoj položaj, a Nadan je umro u zatvoru. Autor knjige *Tob* aludira na moralnu pouku iz te zgode (Tob 14,10-11 gdje je Nadan postao Aman [Nadab prema G¹]).

svakojaki način. Nasuprot njemu stavljena je uloga dobrog anđela Rafaela. Autori Eugen Drewerman i Ingrid Neuhaus tumače opsjednutost Sare seksualnim strahom. To da određeni dim/para imaju utjecaja na ovaj svijet, potvrđeno je brojnim uvjerenjima primitivne magije. Svaka magija djeluje po unutarnjoj moći koja se izvršava na čovjeku. Tako se vidi unutarnja i simbolična povezanost između magičnog djelovanja⁷⁵ i željene svrhe. Dakle, u ovom slučaju nije neugodni miris unutarnjih organa ribe prognao Asmodeja, nego naprotiv sagorijevanje ribljih organa, što ima očito samo simbolično značenje, protjeruje demona od namučene Sare. Ako pak ribu i ostalo prepoznamo kao falistički simbol, a Sarinu «opsjednutost» kao seksualni strah, sagorijevanje ribljih unutarnjih organa dobro se uklapa u ovaj kontekst. Moglo bi se misliti kako Sara zaista strahuje zbog približavanja zaručnika u bračnoj noći, jer njezina «seksualnost» je na neki način produhovljena, sublimirana. Tako i Tobija zaista mora upriličiti simboličnu probu ubijanja ribe, i da Sara time bude uvjerena kako je taj čin nuždan za produhovljenje osjećaja.⁷⁶

Poslijebiblijsko židovstvo spominje Asmodeja, poput Knjige o Tobiji, kao neprijatelja bračnog sjedinjenja. Povezuje se također s Ešmom, jednim od demona parsizma.⁷⁷ Neki autori misle da se ovo u svezi Asmodeja može dovesti u vezu s perzijskim demonom *ešma-deva*.⁷⁸ Čini se da ima svoje korijene u *Prvoj knjizi o kraljevima* (1Kr), gdje se spominje «lažljivi duh» (22,22). Zao duh Asmodej protjeran je od dobrog anđela u gornje dijelove Egipta (*Tob* 8,3), u krajeve koji su pridržani za obitavanje duhova.

2.3.4. Karakterizacija likova: Tobit, Tobija, Rafael, Sara i Ana

Završavajući analizu odabranih dijaloga, ovim podnaslovom pokušavam istaknuti neke značajke likova ove knjige.

Tobit. Da se podsjetimo; u 1,3 Tobit u prvom licu progovara ἐγὼ Τωβιτ ὁδοῖς ἀληθείας ἐπορευόμην καὶ δικαιοσύνης (Ja Tobit hodih putovima istine i pravde) a u 14,2 pisac kaže za nj da ἐποίησεν ἐλεημοσύνας. Dakle, uočavamo dva ključna pojma ὁδοῖς ἀληθείας (putovi istine) i ποιεῖν

⁷⁵ Elemente magičnog djelovanja vidimo također u anđelovu intervjuu koji pronalazi sredstvo za ozdravljenjem slijepoga Tobita, kao i primjer Sarina oslobodenja od zlog demona Asmodeja. Usp. R. CAVEDO, *La speranza del povero in Tobia*, u *Evangelizzare pauperibus*. Atti della settimana biblica italiana 1976., Brescia 1978., str. 319.

⁷⁶ Usp. E. DREWERMANN – I. NEUHAUS, *Voller Erbarmen rettet er uns*, *Die Tobit-Legende tiefenpsychologisch gedeutet*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1985.

⁷⁷ Usp. bilješku e) *JB*, str. 521.

⁷⁸ Usp. *Asmodej*, u: *Biblijski leksikon*, KS, Zagreb 1984.

ἐλεημοσύνας (djelotvorna ljubav prema bližnjemu) koja se spominje u *Septuaginti* 22 puta (17 puta u singularu i 5 puta u pluralu).⁷⁹ Tobit je bio takav, što se jasno moglo vidjeti iz njegovog razgovora naročito sa suprugom, a takvu životnu filozofiju želio je prenijeti i na svoga sina.⁸⁰ Pojam δικαιοσύνη trebalo je posadašnjiti i tako Boga proslaviti i u dijaspori, među drugim narodima, i u zemlji progonstva. On se tako ponašao i u domovini, u Izraelu, dostojanstveno živeći prema Zakonu Mojsijevu. Zato je i htio da mu se sin oženi iz roda njihova, što također pripada u δικαιοσύνης - «put pravednosti». Tobit je upravo zbog svoje vjerske prakse i djela milosrda prema bližnjemu nesretno oslijepio, ali je i oslobođen iz nevolje. Njegov životni moto (12,18) bio je: Boga blagoslivljati uvijek. Tobit je to izdašno činio i na svoga sina prenio. Primjer milosrda vidljiv je u romanu o Tobiji, primjerice kada Tobit pokapa mrtve, što je odavde prešlo i u kršćanstvo kao djelo milosrda pokopati mrtvoga. Dok je politički i vjerski živio u egzilu i stekao ugled na kraljevskome dvoru, ostao je vjeran vjeri svojih otaca. Doživio je duboku starost od sto pedeset i osam godina.⁸¹

Na njegovu liku pripovijedanje nudi poticaje za tri različite etape na putu vjere, koje se profiliraju i dobivaju težinu nadasve u skladu s tri središnje vodeće riječi: *put, milostinja*,⁸² *veličanje Boga*.⁸³ Prva faza je odgoj u vjeri koju je Tobit primio od svojih roditelja i praroditelja. Bio je

⁷⁹ Usp. E. ZENGER u. a., *Einleitung in das Alte Testament*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart - Berlin - Köln, 1998.³, str. 254.

⁸⁰ Čini se da praksa milosrda dominira kao ključna tema u cjelokupnom djelu i kao znak raspoznavanja prave životne mudrosti. Tko je milosrdan, taj ima ključ života, pa makar se radilo i o smrtnoj opasnosti. Adresanti knjige *Tob* jesu Židovi u dijaspori koji se ne trebaju asimilirati u novoj sredini, nego sačuvati svoj dragocjeni nacionalni i vjerski identitet.

⁸¹ Prema rukopisu Vatikanskog (B) kodeksa.

⁸² Ovo djelo svojim pripovijedanjem također nudi odgovarajući uvid u različite etape životnog i vjerničkog puta. U tom smislu knjiga nije preporučljiva samo za početnike, kako je govorio Origen, nego i za one koji već hode putem vjere, jer im otvara pogled pun pouzdanja u budućnost. Kroz romanizirano pripovijedanje i pouku, može se čuti čitav katalog uputa koje stvaraju klimu skrbništva i solidarnosti. U *Tob* pronalazimo odgovor na pitanje kako Božji i ljudski put mogu ići zajedno. Kroz pripovjedački tekst saznajemo kako Jahvina povijest ne ide bez Tobitove povijesti. Zbog takve dobrohotne naklonosti prema čovjeku, od njega se zauzvrat očekuje konkretan način milosrda i solidarnosti kao temeljni model zajedničkog života i djelovanja ljudi međusobno, kakvim se upravo pokazao Tobit. Ako i sami budemo usvojili takav model, sigurno ćemo doprinijeti izgradnji ljepšega svijeta, i nas samih u njemu. Stoga, knjiga *Tob* je i danas aktualna i ima nam što poručiti čak i nekoliko stoljeća nakon što je napisana. Trebamo je samo čitati i usvojiti njezinu poruku.

⁸³ Usp. P. DESELAERS, *Das Buch Tobit*, Studien zu seiner Entstehung, Komposition und Theologie, Univesitätsverlag Freiburg Schweiz; Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1982., str. 233-240.

čvrsto povezan s Bogom, kako se i vidi iz primjera hodočašćenja u Jeruzalem. Druga faza je (barem po pripovijedanju) započela s prekretnicom u njegovu životu kada je oslijepio. Ni tada nije posustao i prepustio se apatiji, nego se osobno i neposredno kroz molitvu obraćao Bogu Izraelovu. Dakle, osobno je prihvatio vjerske vrednote (molitvu, milostinju) i ostao postojan na putu vjere, bez sigurnosti koju je prije imao. Bog mu je «mjesto» u kojem on može rasti u svojem vjerskom identitetu. On želi i dalje učiti, a to proizlazi iz njegove spremnosti na život. Treća faza (veličanje Boga) ima svoje porijeklo u pojavi anđela (12,15). I Tobit i Tobija otkrivaju Božji plan sa sobom i žive iz Božjeg reda. Radost i veličanje Boga zauzimaju mjesto patnje i straha. Posljedično tomu, Božja snaga se očituje tamo gdje se čovjek zalaže za izgradnju boljega svijeta i realno prihvaća situaciju nevolje i zlobe, kako bi je primjereno mogao mijenjati nabolje.

Tobija. Trebao je poći na dugo putovanje da podigne veliku sumu novca što ga je njegov otac ostavio za nekoliko godina kod rodaka Gabaela. Opasnost siromaštva za njegovu obitelj trebala je biti otklonjena kada on pode na put i preuzme deponirani novac. Na opasnom putu pratilac mu je bio Rafael, za kojeg on sam nije znao da je anđeo, a čitatelj je znao. U epizodi o ribi koja ga je htjela proždrijeti, Tobija dobiva neočekivanu snagu zbog toga što je poslušao Rafaela a nije odbio njegove upute. Tako je uspio nadvladati moćnu i opasnu ribu, čije je unutarnje najvažnije organe srce, jetru i žuč ponio sa sobom na daljnji put za izlječenje oca. No, uskoro će mu zatrebati, za tjeranje demona u kući Sarinih roditelja. Tako će on sada trebati biti anđeo koji pomaže drugome u nevolji. Stavio je svoj život na kocku zbog žene, ali se na kraju pokazalo kako je za nj važno da je njegov životni put sa Sarom podudaran sa stvarateljskim i životnim redom izraelskog naroda. U Rafaelu/Azarji osjetio je bližnjega na djelu kada je bio u nevolji i svaki put je dobivao za život veoma važne odluke preko svoga pratioca, anđela Rafaela, koji mu se u početku predstavio kao Azarja, a na kocu (12,15) ipak: ἔγω εἰμι Ῥαφαήλ. Ali time je pokazao da on stvarno želi Saru za svoju buduću životnu suputnicu. Tako je njegovo putovanje sretno završilo, čemu je razlog dugo posvjedočeno iskustvo prenošeno generacijski, kao i njegovo samo ime koje znači da je Bog dobar i da će sve na dobro izvesti. Bog se i na njemu pokazao kao dobrostiv. Sa svojom ženom i sinovima, a po očevu nalogu, preselio se u Ekbatanu, k svome tastu Raguelu.

Rafael znači «Jahve se iskazuje kao liječnik». Primjećujemo da on ima dva imena: Kako to?⁸⁴ Prvo ime, *Azarja*, služi na putovanju s Tobi-

⁸⁴ O dvostrukom imenu anđela koji prati Tobiju nešto više u knjizi P. DESELAERS, *Lebensweisheit aus der Bibel*, Herder, Freiburg-Basel-Wien 2002., str. 112-113.

jom, gdje mu se (anđeo) predočuje u tjelesnosti kao čovjek. On je u službi Tobije kao pomoćnik koji je dobro upućen u sve opasnosti i znade izlaz iz situacije. Korak po korak privodi kraju želju za sretnim putovanjem, iz čega se vidi da je bio odgovoran za sretni povratak Tobije. On ima «pregled igre» i djelotvornu snagu. U opasnosti da riba pojede Tobiju, Rafael ga upućuje što mu je činiti, ne stavljajući ga pod svoju zaštitu, nego u njemu osvježava i budi njegovu vlastitu snagu. Time upućuje Tobiju da svoj život zna čuvati i cijeliti tako da u danom trenutku ne nastrada. Ono što konačno izgleda kao neki zahtjev sa strane anđelove, zapravo se pokazuje kao povjerenje prema Tobiji. Drugo ime, *Rafael*, upotrijebljeno je ondje gdje se on predstavio kao anđeo, što je i sam čitatelj mogao primiti, a što Tobija još nije znao. U svemu što Tobija doživljava, ima nešto što mu nije jasno; što mu je pošlo za rukom, ima nečega skrivenog, tj. naznake da je Božja ruka bila na dijelu, što će mu na kraju biti obznanjeno.

Sara. Ona je osoba koja se pouzdaje u Boga, što pokazuje i molitva u prvoj bračnoj noći zajedno s Tobijom, s kojim se predala Bogu i u nj pouzdala. Koliko se povjerala Tobiji, pokazuje i rečenica 8,9: «I zaspashe oboje te noći» (καὶ ἐκοιμήθησαν τὴν νύκτᾱ). Udala se za Tobiju, izašla iz roditeljske kuće i ušla je u novi i njoj nepoznati svijet. Njih dvoje su primjer kako su jedno drugo pronašli, nakon što su uz Božju pomoć oslobođeni: Tobija od čudesne ribe a Sara zlog demona Asmodeja. Bog čuva takve ljude poruka je knjige.

Ana. Njezino ime spominje se već u 1. poglavlju kada Tobit govori o ženidbi s njom u svojoj zreloj dobi. U teškim trenucima Tobitove sljepoće marljivo radi i zarađuje za kruh, čime je kao žena došla u jaču poziciju u odnosu na svoga muža. Dva puta u konfliktnoj je situaciji s mužem: zbog sumnje da je jare ukradeno (2,11-14) i u očekivanju da se Tobija vrati (10,1-9). Ona osjeća potpuno majčinski za svoje dijete, s kojim je u mislima, i burno reagira, pa tako «ne ostaje dužna» niti mužu kada s njim polemizira. Čak mu predbacuje da nema dobrih djela i upućuje mu provokativna pitanja. U trenucima nevolje kao da ne može trpjeti Božje ponašanje: Tobit je oslijepio, ona se muči za svagdanji kruh, sin se ne vraća... Dakle, njezin zaključak je bio na krivim pretpostavkama, tj. u suprotnosti s onim što se događalo u Ekbatani, dok je Tobija bio tamo, a bio je živ. Nakon *happy end*-a umrla je i bila pokopana uz svoga muža Tobita.

Zaključak

Knjiga *Tob* veoma je zanimljiva s literarnog stanovišta, za koju možemo reći da je okvir u kojem se ističu razni likovi i njihovi pokreti. Naime, dva su glavna lika u tom okviru (Tobit i Sara) jasno ocrтана, a uz njih se ističu i drugi, poput Ane, Tobije, Rafaela, Raguela i Edne. Na temelju pročitanih djela i analize nekolicine dijaloga koji uokviruju priču o dugom putovanju Tobije i povijesti jedne židovske obitelji u izgnanstvu, literarno-kritičnom analizom dolazimo do zaključka da je temeljna građa više puta proširivana.

Pripovjedačka građa i dijalozi u njima imaju svoje smisleno jedinstvo vremena i slaganja čina, bez udaljenja od predmeta govora koji bi skretao pozornost na drugu stranu. Pritom se pisac služi klasičnim sredstvima semitske retorike, kao npr. principom koncentriranog poretka građe. Dok dvoje protagonista, iako žive na dvije različite strane, proživljavaju teške trenutke svoje sudbine, gdje se čini da nema svijetle budućnosti, tu se putovanje mladoga Tobije pojavljuje kao vodeća nit kroz koju se razvija radnja, i polagano, skoro na neprimjetan način, dolazi kraju kulminirajući neočekivanom radošću.

Narativni odlomci pokušavaju na plastičan način opisati životne prilike u prikazu Tobita i njegove obitelji. Pripovjedačku građu možemo razumjeti kao pokušaj da se iz jednog inserta transparentno prikaže cjelovita i pouka i poruka, odnosno da se iz života pojedinca kao pojedinačnog elementa vidi egzistencija cijeloga naroda kao opći pogled, tj. da pojedinačni događaj u ovome životu vrijedi za cjelokupnu povijest izraelskog naroda. To smo mogli vidjeti i na temelju obradenih dijaloga, naročito kroz Tobitov životni stav i ponašanje. Dok Tobit razgovara s Anom, ili sa svojim sinom, on stoji na liniji mudrosnog poučavanja utoliko ukoliko formulira pouku, a s druge strane cjelokupno djelo usko je povezano i s narativnom književnošću.

Pojedine epizode napreduju sasvim spontano i jednostavno, odmjerenim pokretima, a likovi se ponašaju u skladu sa svojim karakterom. Po njihovoj karakternoj različitosti, kao i po raznim intimnim sentimentima, knjiga se doimlje živahnom i zanimljivom, kao npr. osjetljiva Tobitova savjest, Anina osjećajnost i tjeskoba za sinom, zabrinutost roditelja za dijete, sinovljeva tjeskoba zbog zakašnjelog povratka, majčino sjedenje na kućnom pragu i gledanje na cestu kojom je sin otišao i kojom se treba vratiti itd.

U dijalozima smo mogli vidjeti kako se u tom djelu združuju različite niti drame, isprepletene providonosnom asistencijom samoga Boga prema onima koji ga se boje i poštuju. Na temelju pročitanih djela

i analiziranih dijaloških ulomaka mogli smo primijetiti da se ta biblijska knjiga kao djelo pučke židovske teologije, u kojoj nalazimo motive i priče kako iz čarobnjaštva tako i iz međunarodne literature, ne koristi dijalogom kao isključivo književnom vrstom (npr. dijalozi što ih je pisao filozof Platon), nego kao popratnom pojavom, gdje likovi jednostavno razgovaraju ili pak polemiziraju. Dakle, nije riječ o književnom djelu pisanom isključivo u dijaloškom obliku, nego je posrijedi razgovor između dva ili više likova, kao što smo mogli vidjeti u prikazanim dijalogima. Taj dijaloški karakter ostvaruje se u pitanjima i imperativima koji nisu rijetkost u tekstu. Zapažene su također i parataksične rečenice.

Protagonisti djela obraćaju se izravno jedan drugome kratkim i veoma jasnim rečenicama. Pitanja, odgovori, upute, zahvale i sl. kratki su i dobro artikulirani, te čitatelj stječe dojam da nema suvišnih riječi. Rečenice su navedene uglavnom u upravnom govoru. Takva narativna teologija u usporedbi s dijalogom općenito ne sadrži elemente *filozofskog dijaloga*, jer likovi ne razvijaju misli na posredan način, nego svaki govori u svoje ime u konkretnoj životnoj situaciji.

Još jednom vratimo se nakratko analiziranim dijalogima. Prvi se odnosio na Tobiju u novonastaloj situaciji, a radnja se odvijala u Ninivi, točnije u obitelji Tobitovoj. Radnja drugog dijaloga također se odvijala u istome krugu, gdje su Tobit i Ana zabrinuti zbog Tobijina nedolaska. Posebno mi je zanimljivo što je pisac tekst trećega dijaloga odmah nadovezao na prethodni (u knjizi prostorno), a geografski tako daleko i u drugačijem krugu. Dok se u prva dva analizirana dijaloga pojavljuju isti likovi (Tobit i Ana), u trećem su drugačiji likovi a i njihov krug je prošireniji. Vjerojatno da bi prepoznatljivije i uvjerljivije iskazao željenu poruku i karakter pojedinih likova, pisac se poslužio dijalogom.

Dijaloške cjeline, i inače cijelo djelo, doimlju se zanimljivim i poučnim. U razgovorima likova jasno proizlaze njihovi stavovi, želje i poruke, koji su se izražavali na živ i neposredan način. U dijalogima se provlači nit o pravednosti, poštenju, židovskom zakonu i običajima. Likovi su ustrajni u svojim stavovima, ali tijekom razgovora dolazi do popuštanja, kao npr. kod Tobita koji je odustao od toga da Ana vrati dobiveno, ili pak slučaj s Raguelom da još više zadrži Tobiju. Dakle, likovi su znali dolaziti i do kompromisnih rješenja, pa je stoga isključen element tvrdoglavosti. Ta, kako je neki autori nazivaju, «novela» mudrosne književnosti smještena je u horizont starozavjetne tradicije, u kojoj je glavni lik Tobit imao ključnu ulogu kao pozitivni uzor živeći pobožno i pravedno. On je tako ostao model uzornog Izraelca, koji se oslanjao na tradiciju svoga naroda i kojemu je bilo stalo do očuvanja nacionalnog i vjerskog identiteta.

Literatura i priručnici

1. A *Greek-English Lexicon of the Septuagint*, part I, Deutsche Bibelgesellschaft 1992.
2. A *Greek-English Lexicon of the Septuagint*, part II, Deutsche Bibelgesellschaft 1992.
3. AMERL, RUDOLF, *Grčko-hrvatski rječnik Novoga Zavjeta*, Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo, Zagreb 2000.
4. BARSOTTI, DIVO, *Meditazione sul libro di Tobia*, Queriniana – Brescia 1978.²
5. *Biblijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1984.
6. BLASS, FRIEDRICH / DEBRUNNER, ALBERT, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1979.¹⁵
7. BONORA, ANTONIO, *La famiglia nel libro di Tobia*, u *La famiglia* 14/1986, 59-72.
8. CAREY, A. MOORE, *Scholarly Issues in the Book of Tobit before Qumran and after: An Assessment¹*, u *Journal for the Study of the Pseudepigrapha* 5/1989., 65-81.
9. CAREY, A. MOORE, *Tobit. A New Translation with Introduction and Commentary*, The Anchor Bible, Doubleday 1996.
10. CAVEDO, ROMEO, *La speranza del povero in Tobia*, u *Evangelizzare pauperibus*. Atti della settimana biblica italiana 1976, Brescia 1978.
11. CHIEREGATTI, ARRIGO, *Tobia*, Edizioni Dehoniane Bologna 1993
12. CONYBEARE, F. C. and STOCK, ST. GEORGE, *Grammar of Septuagint Greek*, with Selected Readings, Vocabularies, and Updated Indexes, Hendrickson Publishers, Inc. Edition, Boston 1905.
13. CRAGHAN, JOHN, *Esther, Judith, Tobit, Jonah, Ruth*, Michael Glazier, Inc. Wilmington, Delaware 1982.
14. *Das Buch Tobit*, erläutert von Paul DESELAERS, Patmos Verlag, Düsseldorf 1990.
15. DESELAERS, PAUL, *Das Buch Tobit*, Studien zu seiner Entstehung, Komposition und Theologie, Univesitätsverlag Freiburg Schweiz; Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1982.
16. DESELAERS, PAUL, *Lebensweisheit aus der Bibel*, Herder, Freiburg - Basel - Wien, 2002.
17. DREWERMANN, EUGEN – NEUHAUS, INGRITT, *Voller Erbarmen rettet er uns, Die Tobit-Legende tiefenpsychologisch gedeutet*, Herder, Freiburg - Basel - Wien 1985.
18. DUKAT, ZDESLAV, *Gramatika grčkog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1990
19. *Grammar of Septuagint Greek*, with selected readings, vocabularies, and updated indexes, Hendrickson Publishers, Boston 2001.
20. GROSS, HEINRICH, *Tobit. Judit*. u *Die neue echter Bibel, Kommentar zum alten Testament mit der Einheitsübersetzung*, Echter Verlag, Würzburg 1987

21. HARRINGTON, WILFRID J., *Uvod u Stari zavjet - spomen obećanja*, II. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1987.
22. *Jeruzalemska Biblija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1994.
23. KÜCHLER, H., *Frühjüdische Weisheitstraditionen zum Fortgang weisheitlichen Denkens im Bereich des frühjüdischen Jahreglaubens (OBO 26)*, Freiburg 1979., 319-413.
24. MUSIĆ, AUGUSTIN – MAJNARIĆ, NIKO, *Gramatika grčkoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
25. *Nuovo dizionario di Teologia biblica*, a cura di Pietro Rossano, Gianfranco Ravasi, Antonio Girlanda, Edizioni San Paolo, Milano 1994.²
26. PRIERO, D. GIUSEPPE, a cura di, *Tobia*, Editrice Marietti, Torino 1963.
27. RABENAU, MERTEN, *Studien zum Buch Tobit*, De Gruyter, Berlin - New York 1994.
28. REISER, MARIUS, *Sprache und literarische Formen des Neuen Testaments: eine Einführung*, Paderborn - München - Wien - Zürich, Schöningh 2001.
29. SCHÜNGEL-STRAUMANN, HELEN, *Tobit, (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament)*, Herder Freiburg - Basel - Wien 2000.
30. SENC, STJEPAN, *Grčko-hrvatski rječnik*, Kr. zemaljska tiskara, Zagreb 1910., reprint 1991.
31. *Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum*, Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum, vol. VIII,5, *Tobit*, Göttingen - Vandenhoeck & Ruprecht 1983
32. TAYLOR, BERNARD A. *The analytical lexicon to the Septuagint*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, Michigan 1994.
33. *The Catholic Biblical Quarterly*, vol. 57, no. 4 / October, 1995.
34. TOMIĆ, CELESTIN, *Poruka spasenja Svetog Pisma Starog zavjeta*, Provincijalat franjevac konventualaca, Zagreb 1983.
35. VIRGULIN, STEFANO, note di, *Tobia*, Versione, introduzione, Edizione Paoline, Roma 1983.
36. ZENGER, ERICH u. a., *Einleitung in das Alte Testament*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart - Berlin - Köln, 1998.³
37. ZOVKIĆ, MATO, *Obitelj - slika Božja prema Katekizmu Katoličke crkve u Crkva u svijetu (CUS) 2/1994.*

THE DIALOGUES IN THE BOOK OF TOBIT

Summary

In traditional Christian classification, the Book of Tobit is one of so called historical books of the Old Testament which is impregnated with authentic Jewish devotion. The events described in it probably are not historical in a strict sense of the word but their context is surely historical. The faith of Israel and the depth of family feelings as reflected in this book are Old Testament image for Christian appreciation of faith and family values. The Book of Tobit depicts two Jewish diaspora families who remain faithful to their religious identity thanks to their marriage partners and family members. It extols God's providence for his people and praises God's fatherly goodness toward his faithful ones who look for his help.

In this essay numerous dialogues of the Book of Tobit have been analyzed. In his first part, the author presents the book as a whole: its genre, unknown author, possible time of origin, longer and shorter variant of its Greek texts, its canonicity. In his second part, taking as his base the longer Greek text called G II, he submits to linguistic and literary analysis the dialogues of Tobit's and Sarah's families, putting them into the context of the role of dialogues in literary works. He concludes with a characterization of the protagonists as they are reflected in the dialogues of this book.

(Translated by Mato Zovkić)